

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

Rakousko v Německém spolku 1815–1848

Martin Boček

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Rakousko v Německém spolku 1815–1848

Martin Boček

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji doc. PhDr. Miroslavu Šedivému, Ph.D. za cenné rady, odborné připomínky a vedení práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	NĚMECKO V OBDOBÍ NAPOLEONSKÝCH VÁLEK	5
2.1	Rýnský spolek	6
3	VÍDEŇSKÝ KONGRES A NĚMECKÁ OTÁZKA	10
4	ORGANIZACE NĚMECKÉHO SPOLKU	17
4.1	Spolkový sněm	18
4.2	Ústavní otázka.....	20
4.3	Obranyschopnost spolku, společná armáda	22
5	RAKOUSKÝ KONZERVATIVNÍ VLIV	26
5.1	Německý nacionalismus.....	27
5.2	Jednání v Teplicích	30
5.3	Karlovarské dekry	32
5.4	Uplatňování konzervativních zákonů.....	35
6	HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ NĚMECKÉHO SPOLKU	38
6.1	Celní politika v Německém spolku	39
6.2	Německý celní spolek	42
7	RAKOUSKO V NĚMECKÉM SPOLKU VE 30. A 40. LETECH	46
7.1	Vliv francouzské červencové revoluce v Německu	46
7.2	Hambašská slavnost	48
7.3	Otevřený odpor vůči Německému spolku.....	49
7.4	Rýnská krize.....	51

7.5	Rakousko v Německém spolku ve 40. letech.....	54
8	ZÁVĚR	57
9	POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	61
9.1	Nevydané prameny.....	61
9.2	Vydané prameny	61
9.3	Literatura	61
10	RESUMÉ	67

1 ÚVOD

Rakousko v Německém spolku v době předbřeznové se snažilo plnit roli pilíře, který by stabilizoval celý středoevropský prostor. Již v roce 1815 mu byla dána důvěra, aby se v podstatě znovu ujalo správy Německa. Muselo tak čelit jak výzvám doby, jako byl zrozený německý nacionalismus či liberalismus, tak druhé německé velmoci, Prusku, která se po napoleonských válkách opět připojila k evropskému koncertu velmocí a zároveň chtěla získat značné rozhodovací pravomoci v nově vytvořeném nadstátním útvaru, Německém spolku. Menší německé státy naopak trvaly na své nabyté suverenitě získané v Rýnském spolku. Tvůrce rakouské zahraniční politiky Klemens Wenzel Nepomuk Lothar kníže Metternich-Winneburg-Ochsenhausen se snažil usměrňovat tyto rozdílné zájmy způsobem, aby byla zachována stabilita a klid a současně výjimečný vliv Rakouska ve střední Evropě. O toto se snažil až do svého politického pádu v roce 1848.

Cílem předkládané diplomové práce je analýza působení Rakouska v Německém spolku v letech 1815–1848 a současně pokus o přehodnocení vnímání Německého spolku jako negativní etapy ve vývoji německých dějin. Především po roce 1871 bylo rakouské působení hodnoceno německými nacionalisty jen jako bariéra, která o několik desítek let oddálila vznik německého národního státu. Takto by Rakousko mohlo skutečně působit, pokud by nebyly brány v potaz jednotlivé faktory a kontext doby, které sehrály klíčovou úlohu při formování Evropy v ponapoleonském období. V práci jsou zdůrazněny jak pozitivní, tak negativní stránky rakouského působení ve spolku. Zároveň je zde nastíněn mezinárodní přesah Německého spolku, jenž se stal důležitým pilířem pořádku Vídeňského kongresu.

Diplomová práce je rozdělena tematicky do šesti kapitol, které se zabývají jednotlivými aspekty rakouského působení ve spolku, ať už z ekonomického, vojenského či politického hlediska. Zároveň je pro lepší orientaci zohledněna chronologická posloupnost a jsou zdůrazněny významné události, jejichž průběh byl výrazným způsobem ovlivněn Metternichovými zásahy a které naopak měly dopad na postavení Rakouska v rámci spolku. První kapitola analyzuje okolnosti směřující k vytvoření Německého spolku. Důraz je kladen na fungování Rýnského spolku, díky kterému se jednotlivé státy Německa dostaly prvně z područí rakouského vlivu a zároveň mohly poprvé fungovat jako suverénní státy. Druhá kapitola se soustřeďuje na řešení německé otázky na Vídeňském kongresu. Zde jsou zohledněny postoje jak velmocí, tak německých států, které ve své podstatě daly Rakousku důvěru a oprávnění ke správě nově vytvořeného spolku. Následující kapitola se zabývá organizací

Německého spolku, fungováním Spolkového sněmu, ve kterém Rakousko získalo předsednictví. Je zde také popsána ústavní otázka a shrnuty požadavky liberálních a nacionálních kruhů v Německu bezprostředně po roce 1815. Rovněž je na tomto místě zmíněna problematika obranyschopnosti Německého spolku v letech 1815 až 1848. Ve čtvrté kapitole jsou řešeny postoje Rakouska a jeho hlavního představitele Metternicha ke snahám o přebudování Německého spolku v liberálním a nacionálním duchu. Je zde vysvětlen zrod německého nacionalismu, který se postupně stával organizovaným hnutím. Zároveň zde není opomenut čin nacionálně smýšlejícího studenta Karla Ludwiga Sanda, který zavraždil spisovatele Augusta Kotzebueho. Této vraždy následně využil Metternich na spolkové úrovni, kdy se mu podařilo zavést represivní opatření v Německém spolku. Zvláštní pozornost je zde věnována Karlovarským dekretům a jejich následnému uplatňování. Pátá kapitola se zabývá hospodářskou situací Německa v době předbřeznové. Je zde vysvětlena roztržitost německého prostoru a snaha o jeho sjednocení pomocí celních spolků v jednotlivých německých oblastech. Jejich následné sloučení zapříčinilo vznik Německého celního spolku a jednoznačné vítězství Pruska nad Rakouskem v ekonomické rovině. Poslední, šestá, kapitola se zabývá spolkovými aktivitami Rakouska po roce 1830. Je zde analyzován jak vliv francouzské červencové monarchie na německé státy, tak následující projevy a akce nacionalistů zaměřené proti existenci Německého spolku. Závěrečná část této kapitoly se věnuje průběhu Rýnské krize a vývoji ve druhé polovině 40. let, jenž nebyl pro rakouskou konzervativní politiku příznivý a nakonec vedl k vypuknutí revolucí v roce 1848.

Diplomová práce byla zpracována na základě vydaných i nevydaných pramenů a odborné literatury v českém, německém a anglickém jazyce. V Rakouském státním archivu (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) ve Vídni jsem prostudoval kartony týkající se vytvoření Německého spolku, diplomatickou korespondenci s Pruskem ve sledovaném období a zakládací dokumenty Německého celního spolku z roku 1834. Z vydaných pramenů pro mě byly nejpřínosnější dokumenty, které shromáždil Udo Sautter ve svém díle *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815, Daten, Fakten, Dokumente*. Dále jsem našel mnoho užitečných dokumentů v práci Macka Walkera *Metternich's Europe*, kde jsem prostudoval zejména Metternichovu korespondenci s císařem Františkem I. a tajnou dohodu s Pruskem týkající se společného postupu v Německém spolku po srpnu 1819. V díle Philippa Reclama *Quellen, Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Vom Deutschen Bund zum Kaiserreich 1815–1871* jsem našel dokumenty týkající se Závěrečných akt vídeňské ministerské konference konané

v květnu 1820. Rovněž pro moji práci bylo důležité dílo od Klause Müllera *Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses 1814/1815* a jím shromážděné dokumenty nastiňující jednání na Vídeňském kongresu v letech 1814 a 1815. Dále jsem použil, samotným Metternichem sestavené prameny z roku 1848, nesoucí název *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, kde jsou shromážděny dokumenty týkající se jednotlivých rozhodnutí přijatých Spolkovým sněmem Německého spolku.

Z odborné literatury byly pro zpracování této práce nejpřínosnější především dvě publikace: *Der Deutsche Bund 1815–1866* od německého historika Wolfa Grunera, který se ve svém díle zabývá genezí a vývojem v Německém spolku. Zvláštní pozornost zde věnuje rakouské politice, kterou označuje za stabilizační faktor ve střední Evropě. Rovněž chápe Rakousko jako neoddělitelné od Německého spolku a upozorňuje, že přáním Němců zejména v roce 1815 byla existence Německa pod rakouskou patronací. Jako druhé stěžejní dílo pro svou práci uvádím knihu amerického historika Roberta D. Billingera *Metternich and the German Question. States' Rights and Federal Duties, 1820–1834*. Tato kniha se zabývá otázkou Metternichovy politiky jak na Vídeňském kongresu, tak v době předbřeznové. Billinger zdůrazňuje, že Metternich trval na zachování existujících německých vlád a nechtěl potlačovat suverenitu třetího Německa. Tato politika byla jedinou možnou alternativou pro přežití Německa v ponapoleonské Evropě a zároveň měla působit jako hráz proti liberálním a nacionálním tendencím.

Na tomto místě je nutné dodat, že v českém prostředí není problematika působení Rakouska v Německém spolku v době předbřeznové nijak zpracována. Přesto se v češtině vyskytuje několik prací zabývajících se tímto obdobím, které nevynechávají středoevropský prostor. Do češtiny byla přeložena práce týkající se především pruské politiky v Německém spolku od anglického historika australského původu Christophera Clarka *Prusko: Vzestup a pád železného království*, ve které jsou vyličeny pruské snahy o převzetí rakouských pozic v Německém spolku v oblasti vojenství, ekonomiky a politického vlivu. Prusko je zde líčeno jako silnější stát v Německu, jež musel čelit rakouské moci, ovšem Clark nezamlčuje, že snaha pruských představitelů směřovala k potlačování suverenity menších německých států. Zároveň se jeho teze opírá o fakt, že v tomto období Prusko nemohlo dělat samostatnou evropskou politiku bez Rakouska a ani ovládnout Německý spolek. Do českého jazyka byly rovněž přeloženy práce amerického historika Henryho Kissingera *Obnovení světového řádu: Metternich,*

Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822 a *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, kde je popsán význam Německa pro evropský prostor. Střední Evropa je zde chápána jako stabilizační faktor a Rakouskem zajištěný klid v Německém spolku měl zaručit fungování Evropy v ponapoleonském mírovém uspořádání. Jsou zde vylíčeny Metternichovy snahy o vytvoření hráze proti německému liberalismu a nacionalismu, dvou proudů, které chápal jako velké nebezpečí pro Německo.

Pro kapitulu týkající se hospodářského vývoje v Německém spolku pro mě bylo stěžejní dílo Hanse Wenera Hahna *Geschichte des Deutschen Zollverein*, které obsahuje závěry, že Rakousko svou hospodářskou roli v Německém spolku nepodcenilo a zároveň se snažilo různými projekty zapojit do ekonomického fungování Německa. Této problematice se rovněž ve svém díle *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa* věnuje český historik Ladislav Vojáček. Velice podrobně prozkoumal vznik jednotlivých německých celních unií, jejichž sloučením vznikl Německý celní spolek pod pruskou patronací. Historici zabývající se touto problematikou si svorně uvědomují, že tehdy byl prvně zcela vyřazen rakouský vliv z Německa v ekonomické oblasti.

S českým prostředím je také spojen historik Miroslav Šedivý, který se svými díly věnujícími se době předbřeznové stal pro mou práci nepostradatelným. Pro kapitulu popisující Rýnskou krizi ve středoevropském prostoru pro mě byla stěžejní kniha *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, která obsahuje cenné detaily k Metternichově postoji ke vztahu Rakouska k Německému celnímu spolku a německému nacionalismu za Rýnské krize. České prostředí tak obohatil o nový pohled, dle kterého rakouský kancléř oceňoval schopnost Němců čelit v roce 1840 společně nepříteli. Z nejnovější literatury je rovněž neopomenutelné zmínit další Šedivého práci *Zrod německého nacionalismu*, která se komplexně zabývá otázkou geneze a vývojem německého nacionalismu v době předbřeznové a zároveň uvádí Metternichovy postoje k liberálnímu a nacionálnímu hnutí.

Na tomto místě pokládám za nezbytné objasnit používané termíny Německo a Itálie. Jedná se pouze o geografické pojmy, neboť oba státy jako takové ve sledovaném období ještě nebyly zformované. Termín nacionalismus je zde pak používán v neutrálně zabarvené rovině jako synonymum pro národní hnutí s politickým obsahem.

2 NĚMECKO V OBDOBÍ NAPOLEONSKÝCH VÁLEK

Německo bylo na počátku 19. století konglomerátem různě velkých států a svobodných měst, sloučených v nadstátním útvaru Svaté říše římské. Hlavním arbitrem v německém prostoru bylo Rakousko, které zde hrálo po staletí prvořadou roli díky tomu, že rakouští Habsburkové byli téměř nepřetržitě od 15. století nositeli hodnosti říšských císařů. Od poloviny 18. století však v říši existovalo faktické dvojvládí mezi Rakouskem a druhou německou velmocí, Pruskem.¹ Situace v Německu se začala měnit na sklonku 18. století s příchodem francouzského generála Napoleona Bonaparta, jenž výrazným způsobem zasáhl do středoevropských záležitostí.²

Napoleon dostal příležitost výrazně změnit německý prostor již v roce 1803. Po uzavření mírových jednáních mezi Francií a ostatními evropskými státy v Campoformiu, vyvstala otázka odškodnění německých států, které přišly o svá území na levém břehu Rýna. Sněm Svaté říše římské národa německého, tedy nejvyšší říšský správní orgán, vydal základní výnos říšské deputace, ve kterém značně omezil počet teritorií, přímo poddaných říši.³ Napoleon žádal sněm, aby uznal likvidaci mnoha malých německých států a zrušil nezávislost padesáti německých měst a církevních kurfiřtství. Jediná výjimka byla udělena mohučskému kurfiřtství. Napoleon se také rozhodl rozšířit územní državy těch německých států, které se již dříve de facto staly francouzskými vazaly. Jednalo se o Bavorsko, Bádensko, Württembersko a Hesensko. Výsledek tohoto činu byl zcela zřejmý, vliv Rakouska a Pruska mezi německými státy velice poklesl. Napoleon svým činem tyto evropské mocnosti zatlačil do tábora nesmiřitelných protivníků, místo, aby se je, alespoň pokusil přivést dobrovolně na svou stranu.⁴

V roce 1805 se na evropském kontinentu začala tvořit nová koalice proti napoleonské Francii, do které bylo, vedle Rakouska a Ruska, po jednáních získáno také Prusko. Rakouský vyslanec v Berlíně, hrabě Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich-Winneburg, na tom měl jistý podíl. Tajná spojenecká smlouva, v níž se Prusko zavázalo podporovat protifrancouzskou koalici, byla uzavřena 3. listopadu 1805 v Postupimi. Ovšem již během jednoho měsíce se Napoleonovi podařilo celou koalici rozložit v bitvě u Slavkova. Prusko nestačilo zmobilizovat ani jediného vojáka.

¹ FEHRENBACH, Elisabeth, *Verfassungs Staat und Nationalbildungs 1815–1871*, München 2007, s. 2.

² GRUNER, Wolf, *Der Deutsche Bund 1815–1866*, München 2012, s. 13.

³ MÜLLER, Helmut a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1999, s. 129.

⁴ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998, s. 13.

Bratislavský mír, který byl uzavřen v prosinci 1805, značným způsobem oslabil moc Rakouska.⁵

Stále se měnící poměry v Evropě ukázaly slabost a špatný stav říše. Již v roce 1804 se Napoleon nechal korunovat císařem všech Francouzů. Na vídeňském dvoře došlo k rozhodnutí provést formální reformu titulu panovníka, aby nebyla ohrožena de iure císařská koruna.⁶ Císař František II., který svou císařskou hodnost dosud odvozoval od říšské hodnosti, přijal patentem z 11. srpna 1804 dědičný titul rakouského císaře. S Napoleonem si vzájemně své nové hodnosti potvrdili. Františkova nová hodnost se neměla nijak dotknout státoprávního postavení zemí tvořících habsburskou monarchii.⁷

2.1 Rýnský spolek

Rozhodující moment pro Svatou říši římskou přišel s rokem 1806. Pod vlivem Napoleona německé státy založily 12. července Rýnský spolek, který sdružoval řadu německých států v čele s Bavorským královstvím, Wüttemberským královstvím a Velkovévodstvím bádenským. Význam tohoto spolku pro Napoleona spočíval zejména v tom, že byl zvolen do jeho čela coby protektor, a proto ho mohl používat jako nástroj své politiky. Francouzský císař provedl na německém území jednu z nejrozsáhlejších reorganizací od dob Vestfálského míru, podepsaného v roce 1648.⁸ Ve vedení spolku stál, v nově zřízené funkci fürstenprimase, Karl Theodor, svobodný pán von Dalberg, arcibiskup mohučský a vévoda frankfurtský. Panovníci v Rýnském spolku se zřekli říše i habsburského císaře a vyhlásili zdánlivou suverenitu, neboť své země svěřili pod ochranu napoleonské Francie.⁹ Císař František II. na vyhlášení nového státního útvaru reagoval prostřednictvím svého vyslance na říšském sněmu svým vyjádřením, že se nadále necítí být vázán k říši a tím skládá hodnost císaře a zprošťuje říšské stavy a říšské soudy jejich povinností.¹⁰ Císař František se od té doby psal jako František I., jako první císař rakouský a z tohoto titulu bylo odvozeno i teritorium rakouského císařství, jež tvořily všechny dřívější země monarchie. Napoleon tak vytlačil Rakousko z Německa.¹¹

⁵ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 13.

⁶ SCHELE, Karel a kol, *Stát a právo v době Metternichově*, Ostrava 2009, s. 7.

⁷ KOCH, Reiner, *Deutsche Geschichte 1815–1848. Restauration oder Vormärz*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1985, s. 10–11.

⁸ Tamtéž, s. 13–14.

⁹ MÜLLER, *Dějiny Německa*, s. 131.

¹⁰ SCHELE, s. 7.

¹¹ DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die Deutsche Frage und das Europäische Staatensystem 1815–1871*, München 2010, s. 1.

Prusko Rýnský spolek tolerovalo, protože pruská politika usilovala především o zachování neutrality a udržení svého nově nabytého vlivu nad celým severním Německem. V schönbrunnské smlouvě z roku 1805 povolil Napoleon anektování britského Hannovera Pruskem. Ovšem již o rok později francouzský císař nabídl Velké Británii navrácení území, na což Prusko reagovalo vydáním válečného manifestu v říjnu 1806. Francie však dokázala rychle porazit pruskou armádu a Napoleon mohl vstoupit do Berlína jako vítěz. Válečné tažení na přelomu let 1806 a 1807 vedlo k uzavření tylžského míru, který rozdělil Evropu mezi Francii a Rusko.¹² Prusko bylo téměř zničeno. Okupovala ho francouzská vojska a muselo platit velké válečné kontribuce. Pruský stát rovněž ztratil všechna území na západ od Labe, která se stala součástí nově vytvořeného Vestfálského království. Napoleon v tomto loutkovém státě zcela prosazoval svou vůli a do jeho čela dosadil svého bratra Jérôma Bonaparta. Vestfálské království záhy vstoupilo do Rýnského spolku. Saské kurfiřtství, které bylo spojencem Pruska ve válce s napoleonskou Francií, zůstalo po porážce pruských jednotek u Jeny a Auerstedtu 14. října 1806 v boji proti Francii v německém prostoru osamocené. V prosinci 1806 přijalo nabízený mír a za svůj vstup do Rýnského spolku bylo odměněno povýšením na království. Do roku 1808 se k Rýnskému spolku přidal zbytek německých států s výjimkou Rakouska a Pruska.¹³

Rýnský spolek byl v Prusku a Rakousku vnímán jako zrada německých knížat, která se připojila k Napoleonově vizi uspořádání Německa. Řada jihoněmeckých států se již ve třetí koaliční válce roku 1805 postavila na stranu Francie a v Bratislavském míru za to byla odměněna. S tezí o jejich zradě vystupovali především němečtí nacionalisté. V Rýnském spolku hrály důležitou roli hlavně jihoněmecké státy, které se před výtkami ohledně jejich přechodu na stranu napoleonské Francie hájily tím, že Německo bylo zdevastováno věrolomností a sobectvím Pruska i Rakouska. Obě mocnosti měly podle jejich mínění obětovat říši kvůli svým vlastním zájmům.¹⁴ Napoleon nebyl v Rýnském spolku zprvu považován za nepřítele Němců. Garantoval menším německým státům nezávislost a ochranu před Rakouskem i Pruskem a také vytvářel jisté podmínky pro možnou existenci německého národa. Záměry dvou největších německých mocností byly již nějaký čas považovány, v takzvaném třetím Německu, za větší hrozbu pro nezávislost zdejších států, než ty francouzské.¹⁵

¹² KONIGS, Philip, *The Hanoverian Kings and Their Homeland*, Brighton 1993, s. 120.

¹³ MÜLLER, *Dějiny Německa*, s. 131–134; URVÁLEK, Aleš a kol., *Dějiny německého a rakouského konzervativního myšlení*, Olomouc 2009, s. 37.

¹⁴ ECHTERNKAMP, Jörg, *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus 1770–1840*, Frankfurt am Main 1998, s. 285–286.

¹⁵ DOERING-MANTEUFFEL, s. 2.

Říšský patriotismus se nově promítl ve věrnosti k Rýnskému spolku a nevedl primárně ke vzniku německého nacionalismu. V otázce německé národní jednoty panoval názor, že Německo musí být především uspořádáno federativně. Rýnský spolek také více odpovídal tradicím staré říše. Napoleon do něj příliš nezasahoval, jeho vnitřní správu nechával na jednotlivých spolkových zemích, které si příliš nepřály zřízení nadstátních institucí a jakoukoliv politickou centralizaci. Sjednocení německých zemí se nekonalo a předpoklady, že se Rýnský spolek stane efektivnějším, než byla předchozí říše, se ukázaly jako liché.¹⁶ Ve velmocenské politice panovníci zcela podléhali Napoleonově diktátu, v této oblasti sloužil spolek jako nástroj pro prosazování vůle Francie. Pozitivem bylo to, že na německém území provedena celá řada reforem podle francouzského vzoru v oblasti ústavy, správy hospodářství a financí. Rušila se mnohá feudální a lokální privilegia cestou reformy shora. Německo tak bylo nasměřováno k tomu, aby se stalo moderním státem.¹⁷

Poté, co zesílil odpor proti francouzské nadvládě ve Španělsku a Tyrolsku v letech 1808 a 1809, začala opět sílit opozice proti Napoleonovi v německém prostoru. Především Rakousko se rozhodlo vstoupit znovu do války s Francií.¹⁸ V létě 1809 však bylo poraženo a přinuceno 14. října 1809 uzavřít schönbrunnský mír, který z něj učinil mocnost druhého řádu, poněvadž ztratilo přístup k moři a muselo dát Francii k dispozici řadu svých území s více než třemi miliony obyvatel. Rakousko se tak zhroutilo vojensky, politicky i finančně.¹⁹

Ovšem i v Rýnském spolku se v této době začala projevovat nespokojenost s francouzskou nadvládou. Objevila se řada negativních důsledků, pramenících z vyhlášení kontinentální blokády a prosazováním ekonomických opatření zvýhodňujících Francii. Napoleonovi na oblibě nepřidala ani jeho dynastická politika a připojování německých území k Francii.²⁰ Obyvatelé spolku začali časem vyhlížet konec napoleonské nadvlády, k čemuž přispěl i probouzející se nacionalismus mezi příslušníky vzdělaných vrstev. Skepsi vůči Francii pak ještě prohloubilo neúspěšné francouzské tažení do Ruska, kterého se účastnilo téměř 200 000 vojáků pocházejících z Německa. Německé kontingenty zaznamenaly velké ztráty a z celkového počtu vojáků

¹⁶ BOTZENHART, Manfred, *Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789–1847*, Frankfurt am Main 1989, s. 32.

¹⁷ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 13.

¹⁸ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, s. 70–73.

¹⁹ Tamtéž, s. 78.

²⁰ BOTZENHART, s. 39–41.

se zpět vrátil jen zlomek.²¹ Z německého prostoru byly obě německé mocnosti vytlačeny až do roku 1813, svůj vliv zde opět získaly po bitvě národů u Lipska, která proběhla v říjnu tohoto roku. Poté, co byl Napoleon donucen ustoupit a vzdát se vlády nad Francií, mohl být svolán mírový kongres, který měl vyřešit nové rozložení sil na kontinentu i ve světě.²²

²¹ GEBHARDT, Bruno a kol., *Handbuch der deutschen Geschichte. Reformen, Restauration und Revolution 1806–1848/49*, Stuttgart 2010, s. 93–94.

²² KRAEHE, Enno, *Metternich. Friend or Foe of Napoleon?* In: GOCH, Brison (ed.), *Interpreting European History*, Homerwood 1967, s. 80–81.

3 VÍDEŇSKÝ KONGRES A NĚMECKÁ OTÁZKA

Závěrečná vojenská tažení z let 1813 a 1814 stála Francii více jak milion vojáků, čímž se zvyšovala nechuť Francouzů pokračovat ve válce. V dubnu 1814 vstoupila spojenecká vojska Britů, Rusů a Prusů do Paříže a Napoleon byl nucen abdikovat. Mírová smlouva s Francií byla uzavřena v Paříži 30. května 1814. Pouze Prusko bezprostředně žádalo územní zisky na úkor Francie, aby byla posílena jeho západní hranice, ovšem jeho nároky byly prozatím odmítnuty. Již při mírových jednáních s poraženou Francií vyvstala otázka týkající se budoucího uspořádání Německa. V šestém článku prvního Pařížského míru z 30. května 1814 bylo uvedeno, že německé země mají být v budoucnu sjednoceny konfederativně. Měla vzniknout nadstátní organizace německých suverénních států.²³

Německu se nabízely tři možnosti uspořádání: obnovení staré říše a návrat k původní vládě Habsburků, souhra Rakouska a Pruska v rozděleném Německu nebo vyřešení německé otázky pomocí spolku, do kterého budou zahrnuty všechny německé státy. Třetí koncepce byla jakýmsi kompromisem dvou předchozích.²⁴ Nakonec bylo rozhodnuto, že tato otázka bude zařazena do programu připravovaného Vídeňského kongresu. Vítězové nad napoleonskou Francií se shodli na tom, že v metropoli na Dunaji je nutné vyřešit vyvstalé otázky a vytvořit systém evropské rovnováhy a bezpečnosti. Jednotlivá jednání kongresu však spíše směřovala k tomu, jak bude naloženo s ruským nárokem na polské území, co provést se Saskem, nebo jak vyřešit uspořádání Německa.²⁵ Bylo zřejmé, že se zde budou střetávat jednotlivé vize na uspořádání Evropy. Velká Británie a Rakousko vystupovaly jako mocnosti *statu quo*, zatímco Rusko i Prusko usilovaly o změny a územní zisky. Francii se brzy podařilo dostat se do role jakéhosi arbitra, který mohl lavírovat mezi jednotlivými vítězi.²⁶

Samotná jednání ve Vídni začala 1. října 1814 a hlavní město habsburské monarchie hostilo přes padesát členů panovnických domů a přibližně 250 diplomatů. Hlavní rozhodovací pravomoci byly soustředěny do rukou čtyř vítězných velmocí, které zastupovali jejich panovníci a nejvýše postavení úředníci. Každá země přišla na kongres s vlastní představou o uspořádání evropských problémů, pochopitelně především v souladu s vlastními zájmy. Ve Vídni proto brzy začala panovat značná nedůvěřivost, z čehož těžila především Francie zastoupená protřelým diplomatem Charlesem

²³ DOERING-MANTEUFFEL, s. 3.

²⁴ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 16–17.

²⁵ GEBHARDT, s. 105.

²⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, s. 182.

Mauricem de Talleyrand-Périgord. Právě on zastával názor, že Evropa reprezentovaná na kongresových jednáních svými legitimními panovníky, by se v otázce uspořádání měla vrátit do stavu před začátkem válek s revoluční Francií, tedy do roku 1792. Taková změna ovšem již nebyla zcela možná, revoluční ideály zbořily starou Evropu a bylo nutné vytvořit nový stabilní řád.²⁷ Rakousko pochopitelně zastupoval Metternich, který byl povýšen do knížecího stavu za své služby již v roce 1813. Pruský král vyslal do Vídně knížete Karla Augusta svobodného pána von Hardenberga. Za Velkou Británií se kongresu zúčastnil její ministr zahraniční lord Robert Stewart, vikomt Castlereagh. Pouze car Alexandr I. odmítl přenechat zastupování Ruska někomu jinému a přijel na kongres vyjednávat osobně, ovšem v na některých jednáních ho zastupoval hrabě Karl Robert von Nesselrode.²⁸

Pro německý prostor byla důležitá existence Rýnského spolku. Ten sice fakticky zanikl do konce roku 1813, ale mnohé, do té doby uskutečněné reformy, přetrvaly pád francouzského císaře a nadále ovlivňovaly úvahy o novém uspořádání Německa.²⁹ Účastníci Vídeňského kongresu si ještě před jeho začátkem uvědomovali, že pro udržení stability a míru je důležitá existence stabilní střední Evropy. Německo mělo být nově zorganizováno do větších celků, které však neměly být sjednoceny. Vůdčími německými státy se měly stát Rakousko a Prusko. Po nich následovaly středně velké státy jako Bavorsko, Württembersko a Sasko. Velké množství přednapoleonských států bylo spojeno do zhruba třiceti celků.³⁰ Různé návrhy na uspořádání Německa v sobě zahrnovaly také myšlenku obnovy Svaté říše římské národa německého, ovšem tento plán byl rychle opuštěn. Postavil se proti němu i sám František I., protože jen stěží by vedle sebe mohly existovat dvě císařské hodnosti. Vycházel z předpokladu, že by se té rakouské musel vzdát, což pro něj bylo nemyslitelné. Habsburkové vnímali říšskou korunu spíše jako symbol a připomínku již nefungujícího nadstátního útvaru. Proti obnovení staré říše se z tohoto důvodu postavil i Metternich, jehož hlavním cílem bylo posílit postavení Habsburků v plánovaném německém útvaru, ovšem nikoli vzniklém na principu staré říše. Většina účastníků kongresu došla k závěru, že Svatá říše římská již neodpovídala nové době a kvůli tomu také zanikla.³¹

²⁷ CRAIG, Gordon, *Europe since 1815*, New York 1963, s. 15–16.

²⁸ KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999, s. 77.

²⁹ MÜLLER, *Dějiny Německa*, s. 131.

³⁰ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 80.

³¹ RIEBEN, Hans, *Prinzipiengrundlage und Diplomatie in Metternichs Europapolitik 1815–1848*, Bern 1942, s. 39.

S návrhem obnovy říše se však ztotožňoval ještě před kongresem pruský státník Heinrich Friedrich Karl svobodný pán vom und zum Stein, který zde vystupoval v rámci ruské delegace. Podporoval oslabení suverenity menších německých států, jimž vytýkal předchozí spolupráci s Napoleonem.³² Za nejlepší řešení považoval systém spolkového státu se silnou ústřední mocí, kterou by zde vykonávali dva němečtí hegemoni Prusko a Rakousko na úkor ostatních států. K tomuto názoru se přidali i svobodný pán Karl August von Hardenberg a Wilhelm von Humboldt z pruské delegace.³³ Zahraniční politiku spolku měly ovládnout obě země a uvnitř se měly o vliv podělit s Bavorskem a Württemberskem. Za jakousi hranici zájmových sfér obou největších německých mocností by byla vytyčena řeka Mohan. Prusku se v této koncepci měl splnit jeden z jeho cílů: hegemonní postavení v severním Německu.³⁴ Avšak centralistické návrhy na uspořádání Německa narazily na ostrý nesouhlas a odpor ostatních německých států, které požadovaly co nejvolnější federaci. Očekávaly jakési pokračování své politiky v Rýnském spolku a nehodlaly se vzdát čerstvě nabyté suverenity.³⁵ Tím byla zablokována opatření, která by se dotkla suverenity německých panovníků. Do této oblasti spadala i saská otázka, která se stala jakousi hybnou silou Vídeňského kongresu.

Soupeření Rakouska a Pruska se projevovalo na kongresu především při řešení teritoriálních otázek. Svoji roli v tomto sehrálo i Rusko, které vystupovalo se svými požadavky na polská území. Car Alexandr I. navrhoval, aby Rakušané byli za svůj díl polského území, které získali během dělení Polska, odškodněni v Itálii a Prusové dostali za svůj polský díl jako náhradu Sasko. Ruská vojska okupovala saské území již od roku 1813, car totiž neměl Sasko v oblibě kvůli jeho aktivní spolupráci s napoleonskou Francií. Proti tomuto návrhu vystoupil jednoznačně Metternich, jenž byl především proti tomu, aby byli Prusové pány v Drážďanech a Rusové sídlili jen několik kilometrů od břehů Odry. Petrohrad byl však považován za většího nepřítele než Berlín a proto již v lednu 1814 přišel Metternich s plánem připojit k Prusku království Friedricha Augusta. Podmínkou pro Prusko však mělo být to, že nedopustí vznik Rusko-polského království. Car Alexandr I. veškeré návrhy na dělení Polska odmítl s tím, že toto bývalé království má být celé ruské, stejně tak jako Sasko mělo být spravováno Prusy.³⁶

³² JAMES, Harold, *Deutsche Identität 1770–1990*, Frankfurt am Main 1991, s. 65.

³³ Stein Alexandrovi I., Vídeň 17. 2. 1815, MÜLLER, Klaus (ed.), *Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses 1814/1815*, Darmstadt 1986, s. 398–401.

³⁴ ANGELOW, Jürgen, *Der Deutsche Bund*, Darmstadt 2003, s. 20–21; SCHROEDER, Paul, *The 19th-Century International System. Changes in the Structure*. In: *World Politics* 39, 1986, 1, s. 20.

³⁵ GRÜNER, *Der Deutsche Bund*, s. 16.

³⁶ TARABA, Luboš, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 2002, s. 15.

Smělého vystupování silného Ruska se začala obávat celá Evropa. Do záležitostí se vložil Talleyrand, jenž začal usilovat na obnovení rovnocenného postavení Francie mezi evropskými mocnostmi. Uvědomoval si, že příliš sjednocený německý prostor by pro ni znamenal ohrožení. Stejně tak jako by příliš silné Prusko, obohacené o Sasko, znamenalo vážnou hrozbu pro Rakousko.³⁷ Pruský požadavek na celé Sasko ohrožoval princip rovnováhy sil. Metternich toto vnímal ještě s větším znepokojením, protože do budoucna počítal s hlubší spoluprací Pruska a Rakouska. Ovšem Prusové prozatím neuvažovali takto prozíravě. Někteří z nich dokonce vyhrožovali novou válkou, pokud nebudou jejich požadavky splněny. Navrhovali dát saskému králi území v Porýní a Sasko připojit k Prusku. Proti tomuto plánu se jednoznačně postavil jak Metternich, tak zástupce britské delegace Robert Stewart lord Castlereagh. Talleyrand vypracoval ve spolupráci s Metternichem společné stanovisko založené na panovnické legitimitě. Jak poznamenal: „*Krále se nesluší sesazovat.*“³⁸ K tomu dodal, že nejde o to, co Prusko požadovalo, ale spíše o to, co je ochoten saský král odstoupit. Ruská reakce na sebe nenechala dlouho čekat, car Alexandr I. vystoupil s tím, že saský král porušil slovo, které dal protifrancouzské koalici v Praze v létě 1813. Pro Talleyranda to nebyl příliš silný argument: „*Provínil se jenom svým strachem a většinou panovníků, kteří jsou na kongresu, by bylo možno vytýkat totéž. Není třeba se ohlížet zpět, sire, museli bychom se červenat všichni.*“³⁹ Car na toto reagoval výhrůžkou ohledně použití zbraní, dostalo se mu však ironické odpovědi: „*Vaše veličenstvo by ztratilo krásný titul mírotvorce kontinentu, který mu dala celá Evropa.*“⁴⁰

Metternich se rozhodl dohodnout přímo s Pruskem. Pokusil se ho získat pro své představy namířené proti carovi. Pruský král Fridrich Vilém III. se ovšem rozhodl prozradit celou záležitost Alexandrovi I. Takto se zachoval i Metternich a vyložil Alexandrovi I. vše, o čem si korespondoval s Hardenbergem. Prusko se postupem času dostávalo do izolace a vytvořil se proti němu tajný obranný pakt Francie, Rakouska a Velké Británie. Rusko z něj bylo vynecháno, protože car do určité míry stále podporoval pruského krále. Metternich mohl být spokojen, záchrana Saska se stala celoevropskou otázkou zachování míru a nepůsobila primárně jako spor Rakouska a Pruska. Pokud by byla saská otázka pouze německou záležitostí, mohla být do budoucna příčinou dalších konfliktů. Alexandr I. posléze prosadil své nároky v Polsku a neměl již důvod dále podporovat ty pruské ohledně Saska. Prusové příliš počítali a

³⁷ DOERING-MANTEUFFEL, s. 4–5.

³⁸ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, s. 187–188.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

váhali, než aby něčeho skutečně dosáhli. Ze Saska nakonec získali jen část a tento severoněmecký stát existovat nepřestal.⁴¹

Rozpory ohledně Saska ukázaly, že menším německým státům nemůže Prusko a Rakousko svévolně diktovat své požadavky. Postoj představitelů mocností ve Vídni umožnil třetímu Německu odmítnout jak silnou centrální vládu, tak úvahy o návratu staré říše.⁴² Značný podíl na kompromisním řešení německé otázky si mohl připsat Metternich, jenž také vystupoval proti dualistickému pruskému řešení. Zároveň nechtěl ani zcela volný svazek německých států, který by v sobě skýtal nemohoucnost v různých aspektech poslání spolku. Metternichovy návrhy předpokládaly, že nový spolek bude silnější a akceschopnější například v otázce armády, ale zároveň bude zachována suverenita jeho členů.

Vznik Německého spolku je v první řadě nezbytné zasadit do mezinárodního kontextu. Na Vídeňském kongresu se budoucnost středoevropského prostoru stala celoevropským zájmem.⁴³ Na konci ledna 1815 se k projednávání dostala německá otázka v návaznosti na otázku saskou. Velká Británie se stala, v této době zastoupenou lordem Arthurem Wellesleym vévodou z Wellingtonu, protože lord Castlereagh se musel vrátit do Londýna na zahájení zasedání parlamentu, tím se ovšem britský pohled na prostor střední Evropy příliš neměnil. Britové vystupovali se svým strategickým zájmem o bezpečnost Nizozemí. Představa Francie byla jasná, Talleyrand vystupoval zásadně proti sjednocení Německa a proti posílení Pruska. Metternich měl svou vlastní vizi, ve které stál především proti pruskému nacionalismu. Společným zájmem všech mocností, včetně Ruska byl požadavek na zachování feudální roztržitosti Německa do menších států.⁴⁴ Představitelé kongresu nechtěli vzít na vědomí nové požadavky doby, které se objevily v kontextu silnějšího demokratického a nacionálně zbarveného hnutí. Část německé společnosti si uvědomila, že roztržitěné Německo je překážkou v realizaci plánů na jeho sjednocení. Německý nacionalismus, jehož zastánci se profilovali z řad měšťanstva, řemeslníků i studentů dospěli k závěru, že sjednocení je logickým důsledkem po ekonomickém vzestupu Německa, ke kterému došlo během napoleonských válek.⁴⁵ Představitelé kongresu zastávali ovšem především konzervativní postoje a vystupovali, z různých důvodů, proti sjednocení německého prostoru. Metternich navrhl, aby kongres vytvořil jakýsi federalizovaný útvar, tedy

⁴¹ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, 189.

⁴² GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 17–19.

⁴³ DOERING-MANTEUFFEL, s. 7.

⁴⁴ ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, s. 190.

⁴⁵ Tamtéž, s. 192.

Německý spolek, v němž by bylo Rakousko a Prusko spolu s dalšími 36 německými státy. Jako nový orgán měl být zřízen sněm Německého spolku, jehož jednotlivá rozhodnutí měla být schválena nejdříve příslušnou vládou, aby mohla vejít v platnost. Mapa Evropy byla překreslena již v únoru 1815, Prusko získalo dvě pětiny ze saského království a velkou část levého Porýní a Vestfálsko. Ruské ambice byly uspokojeny v Polsku a střední Evropě byla dána určitá rovnováha sil, vlivů a zájmů. Důraz byl kladen především na princip legitimacy panovnické moci, ta měla zabránit jakékoliv další válce, která by mohla zapříčinit revoluci.⁴⁶

Dne 8. června 1815 byla zástupci německých států podepsána Spolková akta, která ve svém důsledku znamenala vytvoření Německého spolku, jehož konečná podoba byla stanovena až v Závěrečných aktech z roku 1820. Německý spolek byl ustanoven jako konfederace suverénních států. V původní podobě do něj náleželo 35 svrchovaných států a 4 svobodná města: Brémy, Frankfurt nad Mohanem, Lübeck a Hamburg. Členy spolku se díky držbě německých území staly, vedle pruského krále a rakouského císaře, také britský král (držba Hannovera), dánský král (držba Holštýnska a Lauenburska) a nizozemský král (držba Lucemburska a Limburska). Úkolem spolku měla být ochrana před ohrožením německého prostoru zvenčí, vzájemná pomoc států při řešení vnitropolitických záležitostí a podle původních záměrů i zavedení ústav ve všech státech na základě článku 13 Spolkových akt.⁴⁷ Hranice Německého spolku byly téměř totožné s těmi říšskými, do jeho území nyní nespádaly severoitalské oblasti. Rovněž Rakousko a Prusko patřily do tohoto spolku jen těmi územími, která byla dříve součástí Svaté říše římské. Proto do něj bylo z Rakouska zahrnuto pouze Předlitavsko a z Pruska jeho západní provincie.⁴⁸

Spolek měl vystupovat jako ochránce střední Evropy před Francií i Ruskem a zároveň jako důležitý pilíř evropského státního systému a garant všeobecného míru. Německo se stalo dost silné na to, aby se ubránilo agresorovi, ale zároveň bylo příliš slabé a decentralizované, než aby se stalo hrozbou pro své sousedy. Menší státy v Německém spolku neměly vlastní velmocenské aspirace a nepředstavovaly pro své sousedy bezpečnostní riziko, které by vzniklo v případě vytvoření silného centralizovaného státu. Ve spolku se prosazovaly mírové myšlenky a jeho tvůrci očekávali, že přispěje ke stabilitě a prosperitě celého kontinentu. Federativní řešení

⁴⁶ CRAIG, s. 18.

⁴⁷ SCHELLE, s. 8–9; FAHRMEIR, Andreas, *Revolution und Reformen 1789–1850*, München 2010, s. 135.

⁴⁸ HÁLEK, Jan, *Otázka reformy Německého spolku 1859–1863*. In: *Historický obzor* 11, 2000, 7/8, s. 155.

německého prostoru bylo v dané situaci nejvýhodnější, protože umožňovalo rozvoj všech států s odlišným charakterem a zároveň je ochraňovalo před napadením ze strany sousedních států.⁴⁹ Volná organizace spolku dokresluje i skutečnost, že členské státy mohly vytvářet samostatnou zahraniční politiku, nesměly pouze uzavírat smlouvy namířené proti spolku.

Na Vídeňském kongresu zvítězila rakouská – federativní koncepce. Prusko se svým požadavkem dualistického řešení v tomto souboji prohrálo. Přesto dále symbolizovalo jistou politickou moc a Rakousko ho nemohlo přehlížet ve správě spolkových záležitostí.⁵⁰ Na Vídeňském kongresu Prusko rovněž konsolidovalo svá území, posílilo svoji pozici ve středním Německu, kterou si smělo upevnit díky odstoupení polského území Rusku. Poprvé v dějinách Prusko drželo v Německu více území než Rakousko.⁵¹ Habsburská monarchie vyšla z kongresu posílena a císař František I. se stal vládcem mnohem kompaktnější říše, než jeho předchůdci. Rakousko bylo pevně ustanoveno v severní Itálii a díky své politice mělo působit jako bariéra proti obnově francouzské moci kdekoliv na poloostrově. V Německu bylo Rakousko potvrzeno hlavou nové konfederace, která, stejně jako italské narovnání, byla pro všechny své nedostatky z liberálního nebo nacionálního úhlu pohledu, mimořádně rozumné opatření co se týče stability evropského státního systému. Německý spolek kombinoval uznání existence rakouské a pruské monarchie s vytvořením organizace ve střední Evropě, která byla dostatečně kompaktní, aby odolala ostatním mocnostem, jako byla Francie a Rusko. Zároveň však spolek neměl být natolik silný, aby působil jako zdroj tlaku na své sousedy.⁵²

⁴⁹ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 25.

⁵⁰ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 80; GREEN, Abigail, *The Federal Alternative? A New View of Modern German History*. In: *The Historical Journal* 46, 1, 2003, s. 188–189.

⁵¹ CLARK, Christopher, *Prusko. Vzestup a pád železného království*, Praha 2008, s. 332–333.

⁵² BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers. 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990, s. 26.

4 ORGANIZACE NĚMECKÉHO SPOLKU

Myšlenka seburčení národů nebyla na Vídeňském kongresu brána v potaz. Jeho účastníci se nezabývali vytvořením malých homogenních národních států z území, která Napoleon dobyl. V Německu došlo po napoleonských válkách k opětovnému posílení Pruska, ovšem Rakousko nebylo ochotno vzdát se své historické vůdčí role v německém prostoru a přenechat ho jinému německému státu. Zvláště pak ne Prusku, které ohrožovalo rakouské zájmy v Německu již od doby, kdy se Slezska zmocnil Fridrich II. Veliký. Prusko potřebovalo k upevnění svého velmocenského postavení zvýšit ochranu svého roztržitého území.⁵³ Pruské požadavky v Německém spolku byly zcela zřejmé. Spočívaly ve vytvoření organizace se silnými ústředními výkonnými orgány, jejichž prostřednictvím by Prusko a Rakousko diktovaly svoji vůli menším německým státům. Jednalo by se o dualistické řešení německé otázky. Naproti tomu Metternich byl ochoten akceptovat požadavky třetího Německa a prosazoval volnější sdružení nezávislých států, ovšem s existencí centrálních institucí.⁵⁴ Ty Metternich považoval za nezbytné k ochraně Německa před vnější hrozbou, zvláště pak ze strany Francie. Již od roku 1648 bylo zřejmé, že pokud bylo Německo slabé a rozdělené, mohou ostatní velmoci snadno provádět politiku na jeho úkor.⁵⁵

Pro budoucí podobu Německého spolku byla důležitá rivalita a současně i spolupráce dvou největších německých států. Rakousko bylo stejně jako Prusko otřeseno a vyčerpáno napoleonskými válkami. Společný zájem na poražení Napoleona je sblížil a jejich společný strach z Francie nadále udržoval obě německé mocnosti u jednacího stolu. Z tohoto důvodu si obě země nemohly dovolit přehnanou svárliivost. Rakousko akceptovalo mocenský dualismus v Německu s Pruskem, to však v této době vycházelo většinou vstříc přáním Vídně.⁵⁶ Představitelé Rakouska ovšem nedošli ve spolupráci s Pruskem nikdy tak daleko, aby mu dovolili vytvořit silné výkonné nadstátní orgány v Německém spolku. Prusko si je přálo zřídit, aby prosadilo svoji nadvládu v severním Německu. V dalších letech zde však Prusové museli posilovat svůj vliv jinými, méně zjevnými, cestami.⁵⁷ Vůdčí mocností v Německém spolku i nadále zůstávalo Rakousko. V průběhu napoleonských válek se jeho existence pro zachování

⁵³ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 79.

⁵⁴ CLARK, s. 331.

⁵⁵ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 80.

⁵⁶ TAYLOR, Alan John Percivale, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Uhersko v letech 1809–1918*. Brno 1998, s. 44.

⁵⁷ CLARK, s. 331.

rovnováhy sil v Evropě ukázala být nutností. Působilo jako garant stability nejen v německém prostoru, ale také v Itálii.⁵⁸

Poslání Německého spolku nemělo spočívat v represii německých států, ale mělo napomáhat v jejich rozvoji a sjednocovat oblasti s rozdílnými historickými tradicemi, jazykovými dialekty, náboženstvím, právními systémy a stupněm modernizace. Předsedou Německého spolku byl zvolen rakouský císař František I., který měl ovšem jen velmi omezené pravomoci a funkci většinou vykonával jím delegovaný prezidiální vyslanec. Instituce řídící Německý spolek pod rakouským vedením musely brát v potaz fakt, že je Německý spolek nerozpustitelný a žádný člen z něj nemohl vystoupit. Ve spolku byla garantována náboženská svoboda či právo migrace obyvatel v rámci spolku bez překážek. Rakousku také vyhovovala obava o vlastní suverenitu v menších německých státech, která rovněž zabraňovala vytvoření nadstátního útvaru se silným centrálním aparátem. Volnost spolku dokreslovala například skutečnost, že nebyla vytvořena žádná spolková vlajka.⁵⁹ Vytvořené spolkové orgány mohly jen minimálně zasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých států.⁶⁰

Němečtí vládci chápali spolek jako jedinou možnou alternativu před politickým vzduchoprázdňem, které by mohlo zapříčinit ovládnutí Německa velmocemi včetně Rakouska i Pruska, a centralizovaným Německem, kvůli kterému by se museli vzdát své suverenity. Každý členský stát spolku mohl mít vlastní daňovou soustavu, měnu i armádu. Rakousko i Prusko bylo také nuceno upustit například od snahy zřízení spolkového soudu.⁶¹

4.1 Spolkový sněm

Jediným spolkovým orgánem, který řídil Německý spolek, se stala stálá konference vyslanců ve Frankfurtu nad Mohanem, všeobecně označovaná jako Spolkový sněm. Jeho první zasedání se uskutečnilo 5. listopadu 1816. Skládal se ze dvou částí, užší a širší rady, a způsob rozhodování byl nastaven tak, aby se zabránilo diktátu Rakouska i Pruska. Rovněž zde nebyly jasně dané nástroje k vynucování dekretů Spolkového sněmu.⁶²

⁵⁸ SCHULZE, Hagen, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 204; HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996, s. 195–197.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ SCHELLE, s. 8–9.

⁶¹ SCHROEDER, Paul, *Austria and Prussia 1813–1848. Pause in the Rivalry or Shift in the Paradigm?* In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation?* Stuttgart 1998, s. 96.

⁶² GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 29–30.

Širší rada, nebo také plénum, zahrnovala všechny spolkové státy. Váhu jejich hlasu ovlivňoval počet obyvatel v jednotlivých zemích. Největší státy jako Rakousko, Prusko, Bavorsko, Hannoversko, Sasko a Württembersko disponovaly každý čtyřmi hlasy. Ostatní státy měly vždy nejméně jeden hlas. Zástupci jednotlivých států byli vybíráni příslušnými panovníky. Zasedání širší rady Spolkového sněmu bylo spíše výjimečné. Konalo se pouze v případě nutného rozhodnutí základních záležitostí spolkového uspořádání, nebo pokud měla být projednána otázka zřízení nových spolkových institucí či hrozilo nebezpečí vypuknutí války. V těchto případech bylo nutné jednomyslné hlasování všech členských států spolku. Tento princip a struktura hlasování zajišťovala omezení centralismu a garantovala suverenitu jednotlivých částí Německa. Naproti tomu užší rada Spolkového sněmu se scházela pravidelně a čítala 17 členů. Větší německé státy si zde zajistily rozhodující postavení. Jen tyto státy totiž měly svého vlastního zástupce, zatímco ostatní členové spolku se museli sdružit do šesti kurií. Ze sedmnácti hlasů bylo jedenáct přímých a šest kuriálních. Funkce menších německých států tak nabyla spíše poradního charakteru a na běžné fungování Německého spolku mohly působit pouze nepřímo.⁶³ Největší německé státy měly ve spolku nezanedbatelný vliv, ale zároveň musely akceptovat suverenitu všech jeho členů a svoji vůli prosazovat diplomatickou cestou.⁶⁴

Německý spolek byl vytvořen tak, aby působil jako uskupení suverénních německých států (*Staatenbund* – nikoli *Bundesstaat*), tento fakt se projevoval především v zákonodárství. Spolkový sněm nevydával jednotlivé zákony a mohl spolkovým zemím pouze doporučit přijetí určitého legislativního opatření.⁶⁵ Ovšem zásah do řízení spolkových států byl možný v případě ohrožení stávajícího zřízení, čím měl být zajištěn i jeden z hlavních smyslů existence spolku. Ve druhém článku Německých spolkových akt bylo uvedeno: „*Spolkový sněm je oprávněn rozhodnout o zásahu v členských státech v případě ohrožení vnější a vnitřní bezpečnosti Německa a nezávislosti a bezpečnosti jednotlivých německých států.*“⁶⁶ Zásah do suverenity německých států byl tak možný v případě obavy z možných revolučních převratů. Na otázku vnitřní bezpečnosti navazuje článek 26, v němž jsou obsažena ustanovení o povinnosti spolku zakročit k znovuoobnovení pořádku a bezpečnosti i v jakémkoliv členském státě i v případě, že

⁶³ SCHELLE, s. 9–10.

⁶⁴ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 32–33.

⁶⁵ SCHELLE, s. 404.

⁶⁶ Obecná ustanovení Německého spolku, Vídeň, 8. 6. 1815, METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von (ed.), *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, Leipzig 1848, s. 9.

o to Spolkový sněm nebyl požádán.⁶⁷ Rakousko tak mohlo díky těmto článkům účinně prosazovat svou konzervativní politiku ve Spolkovém sněmu a potlačovat liberální snahy v německých státech.

Rakouské počínání ve Spolkovém sněmu charakterizoval Metternich ve svých pokynech rakouskému zástupci Johannu Rudolfovi von Buol-Schausteinovi, který mu měl předsedat: „*Je důležitější popírat nároky ostatních než prosazovat naše vlastní. Vaším úkolem bude využívat úřadu předsedy, jenž Vám byl svěřen podle zásad Německého spolku, co možná nejvíce v [našem] zájmu, aniž vzbudíte pozornost, která by mohla vyvolat nedůvěru a vyvracet nevyjasněné záměry dalších členských států spolku prostřednictvím určité korektnosti při vykonávání Vašeho úřadu. Při takovém postupu lze očekávat, že většinu německých států začne přitahovat Vaše zdrženlivost a budou nejen přijímat naše doporučení, ale začnou je i aktivně vyhledávat. Vzhledem k tomu, jak málo budeme žádat, získáme mnoho.*“⁶⁸

4.2 Ústavní otázka

Německý spolek zpočátku nutně neznamenal překážku politické liberalizaci. Důraz byl kladen především na vydávání zemských ústav, v článku 13 Německých spolkových akt bylo uvedeno stručné konstatování: „*Ve všech spolkových státech bude zavedena stavovská ústava.*“⁶⁹ V rakouském konzervativním myšlení byl ovšem pojem stavovská ústava chápán spíše jako cesta k obnovení pořádku po napoleonských válkách a svým způsobem měly tyto ústavy plynout ze zákonů z předrevolučního období, kdy veškerou moc držel panovník a šlechta. V mnohých státech, především v těch na jihu Německa, již ovšem byly před rokem 1815 vydány ústavy, které obsahovaly záruky občanských práv, rovnoprávnost před zákonem a počítaly s existencí parlamentu.⁷⁰

Přes všechny nedostatky liberálnějších ústav došlo k jasnému oddělení státu od soukromého dvora vladaře a stejně tak docházelo ke vzniku státních rad, které byly odpovědné panovníkovi i parlamentu. Například v Bádensku byl zaveden institut ministerské žaloby a ve Württembersku byla dokonce zavedena kontrasignace královských nařízení příslušným ministrem. Problematickou ovšem nadále zůstávala

⁶⁷ SCHELLE, s. 405.

⁶⁸ KISSINGER, Henry, *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822*, Praha 2009, s. 275.

⁶⁹ Zvláštní ustanovení Německého spolku, Vídeň, 8. 6. 1815, METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von (ed.), *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, Leipzig 1848, s. 13.

⁷⁰ Konkrétně se jednalo o oktrojované ústavy Bavorska, Bádenska, Württemberska, Hessenska-Darmstadtska, které byly vydány v letech 1818 až 1820. SCHELLE, s. 405.

politická odpovědnost vůči zemským sněmům.⁷¹ Žádná zemská ústava si nedovolila zpochybnit postavení samotného panovníka, jeho osoba byla stále charakterizována jako posvátná a neporušitelná. Do jeho rukou byla soustředěna veškerá státní moc pro oblast exekutivy i zákonodárství. Jednotlivým komorám zemských sněmů bylo předem oktrojováno, o čem mohou jednat a zároveň byla vyloučena zákonodárná iniciativa poslanců.⁷² Předpoklad vytvoření ústavy zůstával spojen s jednotlivými státy, nikoliv s celým Německem.⁷³ Jihoněmecké konstituční monarchie představovaly nepochybný pokrok v ústavním vývoji. Některé uskutečněné reformy zvyšovaly voličskou základnu mužů, kteří mohli volit do zemských sněmů. Procento občanů, kteří se účastnili voleb, zde dokonce mnohonásobně převyšovalo voličské základny ve Velké Británii a Francii.⁷⁴ Projevovala se zde zřetelná snaha o ukončení existence absolutistického státu, tedy opačná tendence než v Rakousku a Prusku.⁷⁵

Opozicí pro rakouské konzervativní myšlení v Německu se staly nové liberální kruhy, které se formovaly v průběhu napoleonských válek. Požadovaly omezení panovnické moci, což mělo být učiněno zavedením skutečně liberálních ústav a zákonů. Liberálové žádali garanci základních občanských práv. Jejich představy se upínaly ke svobodě tisku a shromažďování či rovnosti občanů před zákonem. Změn mělo být dosaženo reformami, nikoliv revolucí, která by svrhla panovníky. Liberálové se také ztotožňovali s volebním majetkovým censem.⁷⁶ Rakousku vyhovovala skutečnost, že většina německých panovníků považovala moderní ústavu zajišťující střední třídě podíl na moci za nástroj revoluce a odmítala ji vydat. Právě konzervativní vládcí Rakouska a Pruska se postavili do čela odporu proti vydávání moderních ústav a v Německém spolku převládl konzervativní postoj odmítající další liberalizaci. V jejich zemích se sice odehrávala vlna modernizace, ta však nebyla spojena s politickou liberalizací. Reformátoři chtěli především akceschopnější stát, nikoliv podíl obyvatel na moci, k čemuž by moderní ústava nutně otevřela cestu.⁷⁷ Mezi ústavními a konzervativními státy Německého spolku došlo po Vídeňském kongresu k nevyhnutelným třenicím, které se týkaly míry přidělení rozhodovacích pravomocí obyvatelstvu. Ve Vídni i Berlíně byly za ústavy považovány tradiční zákony, které garantovaly existenci stavovských zemských sněmů. Reformně naladěné státy naopak využívaly formulaci

⁷¹ FAHRMEIR, s. 192–193.

⁷² SCHELLE, s. 406.

⁷³ DANN, Otto, *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770–1990*, München 1996, s. 78.

⁷⁴ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 40–41.

⁷⁵ SCHELLE, s. 406.

⁷⁶ MURRAY, Scott, *Liberal Diplomacy and German Unification. The Early Career of Robert Morier*, Westport 2000, s. 101–102.

⁷⁷ FEHRENBACH, s. 8–9.

článku 13 Spolkových akt k obhájení svých liberálnějších ústav. Spor skončil vítězstvím představitelů konzervativního smýšlení v roce 1820, kdy bylo dosaženo závazku nevydávat další zastupitelské ústavy. Liberálním státům v Německém spolku byl ovšem udělán ústupek v tom, že již vydané ústavy mohly zůstat v platnosti.⁷⁸ Tímto byl ústavodárný proces zastaven a moderní ústavy existovaly jen v menšině spolkových států. Ve zbylých byly ústavy stavovské či vůbec žádné.⁷⁹

4.3 Obranyschopnost spolku, společná armáda

Na Vídeňském kongresu posílily své postavení v Evropě Rakousko i Prusko. Díky teritoriálním ziskům se opět navrátily do koncertu velmocí a společně se zavázaly hájit Německý spolek. Jednou z hlavních priorit menších německých států byl požadavek vojenské ochrany.⁸⁰ Ve spolku panovala větší shoda v otázce efektivnější vojenské organizace než ve Svaté říši římské. Společná obrana proti vnějšímu nepříteli se jevila pozitivně a svůj význam nabývala především v případě války s Francií, čímž byl zajištěn i jeden z hlavních cílů vítězů nad Francií: zabránit její teritoriální expanzi do nitra starého kontinentu.⁸¹ Vznikly proto jasné zákony, které vymezovaly otázky vstupu států do války. Ty měly jednoznačně stanovenou povinnost bránit spolek proti útoku zvenčí, nepodporovat agresora a neuzavírat s ním separátní mír či příměří, financovat spolkové pevnosti a především poskytnout společné spolkové armádě vojenský kontingent.⁸² Sdílená ochota bránit společně německý prostor zvyšovala nejen bezpečnost spolkových států, ale také ulehčovala jejich rozpočtům, protože jednotlivé sáty nebyly nuceny k nadbytečným výdajům na armádu. K pocitu bezpečnosti přispělo i vědomí, že v případě potřeby přispěchají menším státům na pomoc Rakousko a Prusko, které dobrovolně přijaly odpovědnost za obranu spolku a disponovaly největšími armádami v Německém spolku.⁸³ V roce 1819, na základě uzavřené kompromisní spolkové matriky, měla mít spolková armáda dohromady 301 637 mužů, což bylo dostatečné množství pro zajištění vlastní bezpečnosti, zvláště když Rakousko a Prusko disponovaly ještě dalšími vojenskými jednotkami.⁸⁴

⁷⁸ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 31.

⁷⁹ DANN, s. 98.

⁸⁰ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 46–47.

⁸¹ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 80.

⁸² GRUNER, *Der Deutsche Bund und die europäische Friedensordnung*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*, München 1990, s. 253.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ ANGELOW, s. 16.

Obranyschopnost spolku skýtala prostor pro další soupeření rakouského a pruského vlivu. Prusové se pokoušeli zřídit jednotné spolkové vedení, které by spadalo pod vedení Berlína, ovšem proti tomu jasně vystoupilo Rakousko, které mělo podporu menších německých států, které nepřipustily jakékoliv ohrožení své suverenity. Prosadila se tedy rakouská vize, ve které Německo zůstalo bez efektivní spolkové vojenské složky. Rakušané se domnívali, že by silná spolková vojenská struktura byla výhodná především pro Prusy.⁸⁵

Výraznější příležitost k přeformulování vojenské politiky Německého spolku se naskytlá až po vypuknutí červencové revoluce v roce 1830. Francii opět zachvátila revoluční vlna poté, co byl nahrazen konzervativní režim krále Karla X. liberálnější vládou Ludvíka Filipa Orleánského. Vzpomínky revoluční a napoleonské války byly stále v paměti německého národa, a proto v Německém spolku vyvstaly obavy, že se tyto události budou opakovat a Němci budou muset opět bojovat s Francouzi.⁸⁶ V Závěrečných vídeňských aktech, schválených v roce 1820, se otázce vstupu Německého spolku do války věnovalo hned několik článků. Podle článku 46 se války, kterou by vedlo Prusko či Rakousko z pozice evropské mocnosti, neměly dotýkat ostatních členských států. Článek 47 však stanovil, že v případě napadení oblastí Pruska a Rakouska, které nejsou součástí spolkového území, je Německý spolek povinen zasáhnout tehdy, když se na nutnosti intervence shodne většina Spolkového sněmu. Článek 39 pak stanovoval, že útok na spolkové území náležící Prusku či Rakousku, znamená vstup celého Německého spolku do války.⁸⁷

Především obyvatelé jihoněmeckých zemí se obávali, že po revolučních bouřích v létě 1830 dojde k invazi do západního Německa. Pruští hodnostáři ihned pochopili, že lze využít paniku z francouzské hrozby k přeformulování spolkových vojenských záležitostí. Pruské velení naléhalo na konání vojenských porad s jihoněmeckými panovnickými dvory s cílem zformulovat společnou bezpečnostní politiku. Tím by se zajistily bezprostřední pruské bezpečnostní potřeby, především by ovšem zesílil pruský vliv: „*Vytvořila by se všeobecná důvěra v Prusko, takže by ostatní státníci záviseli na jeho radách, podnětech a blahodárném vlivu.*“⁸⁸ Na jaře 1831 byla realizována diplomatická jednání s jihoněmeckými státy. Bavorský král Ludvík I. vyjádřil jisté

⁸⁵ CLARK, s. 335.

⁸⁶ HERRE, s. 273.

⁸⁷ Článek 47 Závěrečných vídeňských akt, Vídeň, 15. 5. 1820, METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von (ed.), *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, Leipzig 1848, s. 44; HÁLEK, Jan, *Německý spolek a Krymská válka*. In: Historický obzor 18, 8/9, 2007, s. 211.

⁸⁸ CLARK, s. 336.

pochyby o myšlence, že by mělo vrchní velení spojených spolkových sil připadnout pouze Prusku, ale zároveň se nebránil těsnější spolupráci. Přijetí ve Stuttgartu⁸⁹ a v Karlsruhe⁹⁰ bylo již méně vřelé, avšak v Německu začala panovat obecná shoda v otázce restrukturalizace spolkové obrany a užší spolupráce s Pruskem. Obtížná byla i rakouská pozice u jihoněmeckých států, které nedůvěřovaly Rakousku v jeho ochotě bránit západní Německo a nekládaly v něj velkou důvěru, ale zároveň si nepřály posílení vlivu Berlína. Rakousko nakonec využilo postupnou slábnoucí francouzskou hrozbu a otázka vojenských reforem spolku ustupovala do pozadí. Zároveň se také projevila rozštěpenost pruských politiků. Do Berlína byl vyslán v září 1831 rakouský diplomat hrabě Clam-Martinitz, kterému se podařilo ovlivňovat dění na pruském královském dvoře, obejít snahy pruských generálů o vojenské reformy ve prospěch Pruska, které posléze ztroskotaly na rakousko-pruských jednáních. Berlín na čas ustoupil od svých aspirací na celkové ovládnutí obrany spolku. V atmosféře vnitřního nepořádku a obav z revolučních událostí byla nadále zapotřebí rakousko-pruská solidarita.⁹¹

Panické představy z francouzské hrozby, které byly spojeny s obavou ze šíření revoluce a politického převratu působily jako dostatečný „strašák“, který pravidelně přiváděl konzervativní vedení v Berlíně i ve Vídni zpátky ke spolupráci.⁹² Pruské požadavky vojenských reforem spočívající ve větší soudržnosti jednotlivých spolkových armád nebyly splněny, ovšem znovu se vynořily spolu s obavou z francouzského vpádu v letech 1840–1841 při vypuknutí Rýnské krize. Napětí na Blízkém východě mělo za následek ohrožení Německa. Prusko využilo této situace a na jihoněmecké panovnické dvory vyvíjelo tlak, aby si vynutilo jejich užší vojenskou spolupráci. Tehdejší rakouský vyslanec v Berlíně generál Heinrich von Hesse včas prokoukl pruské snahy: „*Pruský kabinet pracuje na tom, aby založil ne-li de iure, přinejmenším de facto pruské Německo.*“⁹³ Vládcí jihoněmeckých států se ovšem nepřikláněli ani k jedné německé velmoci, což znamenalo vítězství spíše pro Rakousko. V diplomatické válce přiměli rakouští zástupci Prusko, aby zanechalo jednostranných iniciativ a pracovalo v úzké shodě s Vídni. Rakousko si tak udrželo svou roli garanta obrany a autonomie menších německých států.⁹⁴ Především pruští představitelé pochopili, že ochrana držav, které byly rozmístěny po celém území Německého spolku,

⁸⁹ Hlavní město Württemberska.

⁹⁰ Hlavní město Bádenska.

⁹¹ BIBL, Viktor, *Metternich der Dämon Österreichs*, Leipzig 1936, s. 140; CLARK, s. 337.

⁹² CLARK, s. 337.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ GRUNER, Wolf, *Deutschland mitten in Eruopa*, Hamburg 1992, s. 146–147.

je možná pouze s pomocí Rakouska, které se stalo nepostradatelným v každé válce s Ruskem nebo s Francií. Prusko otázku obranyschopnosti nedokázalo vyřešit po celých následujících 40 let, přestože se jednalo o zemi s nejobtížněji hajitelnými hranicemi v Evropě.⁹⁵

⁹⁵ KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 274.

5 RAKOUSKÝ KONZERVATIVNÍ VLIV

V průběhu napoleonských válek se značně změnilo politické klima a postupně se objevovaly snahy o liberalizaci v jednotlivých německých zemích. Byla rušena některá vrchnostenská práva a do popředí se dostávala snaha omezit panovnický absolutismus. V Prusku probíhaly v rozmezí let 1807 až 1811 takzvané Stein-Hardenbergovy reformy, které ovšem zachovaly řadu práv v rukách aristokracie.⁹⁶ Habsburská monarchie byla mnohonárodnostní říše spojená úředním německým jazykem, osobou panovníka a společnými kulturními hodnotami. Jednotlivé národní požadavky Rakousko značně oslabovaly. Po staletí si habsburská monarchie budovala pozici ve střední Evropě a uvědomovala si nebezpečí pro své postavení v podobě sjednoceného Německa na národním principu. Na Vídeňském kongresu byl mocnostmi vytvořen systém vyhovující Rakousku. Po německých státech bylo požadováno v podstatě jen jediné – dodržování spolkových povinností. Značný podíl na jejich vymáhání měl kníže Metternich, který tak činil pod dojmem, že by rakouské zájmy v Německu mohly být ohroženy vměšováním velmocí nebo revolučními tendencemi, sílícími po roce 1815 v Německu i jiných částech Evropy. Metternichova taktika spočívala ve zvyšování obav německé šlechty z revoluce natolik, aby byla nakonec přinucena přijmout rakouské konzervativní stanovisko.⁹⁷

Nejistotu pro Rakousko v Německém spolku také způsoboval značný vliv ruského cara Alexandra I. a jeho vyslanců v jižním Německu. Vládcí v jihoněmeckých státech byli carovými vyslanci přesvědčováni, aby zvětšili suverenitu svých států, pod záminkou podpory ústavnosti, což by vedlo k destabilizaci spolku. Metternich ovšem dokázal odrážet jednotlivé odstředivé síly jihoněmeckého partikularismu a spolkové zřízení se nijak neměnilo.⁹⁸

Mnohem větší nebezpečí pro rakouskou koncepci představovalo Prusko, které se snažilo vzít Rakousku jeho převahu prostřednictvím ekonomických a vojenských projektů. Zároveň v Prusku působilo silné liberální a nacionální hnutí, která kritizovala Rakousko za jeho vedení Německého spolku. Snah nacionalistů a liberálů se ovšem postupem času začalo obávat samotné pruské vedení, čehož umně využíval Metternich. Hrozbu spatřoval v ústupcích liberálům, k nimž docházelo především zaváděním liberálních ústav. Podle Metternicha hrozilo nebezpečí porušení rovnováhy sil mezi

⁹⁶ SCHELLE, s. 398; URVÁLEK a kol., s. 38.

⁹⁷ DOERING-MANTEUFEL, s. 12.

⁹⁸ BILLINGER, Robert, *Metternich and the German Question. States' Right and Federal Duties 1820–1834*, Newark 1991, s. 19.

státy Evropy, kterou by mohly způsobit až příliš liberální ústavy, ty by zajistily prostor pro šíření revolučních ideálů.⁹⁹ Rakouský konzervativní vliv v Německém spolku se nejmórazněji prosadil při vydání Karlovarských dekretů v roce 1819 a podpisu Závěrečných spolkových akt ve Vídni o rok později.

5.1 Německý nacionalismus

Zřízením konfederace suverénních německých států a odmítnutím jednotného německého státu se pojetí Německého spolku značně odcizilo nacionálním tendencím. Němečtí nacionalisté vnímali výsledek Vídeňského kongresu se značným zklamáním. Byli přesvědčeni, že jejich přání vzniku národního a ústavního státu nebylo vyslyšeno a cítili se zrazeni.¹⁰⁰ V roce 1815 byli nacionalisté v Německu okrajovou záležitostí, postupně ale jejich počet narůstal. Jejich požadavky na politické uspořádání Německa byly ovšem značně mlhavé. Spornou se rovněž ukázala být představa nacionalistů o teritoriálním rozsahu národního státu. Nevytvořili jednotný program a své plány spojovali se vzpomínkou na Svatou říši římskou a touhou získat pro vzdělanou střední třídu podíl na moci. Přetrvávající obdiv k říši směřoval ovšem spíše do středověku, nikoliv k nedávné době, kdy se již nějaký čas říše jevila jako disfunkční. Nacionální představy o německém národním státě požadovaly především zreformování Svaté říše římské a vytvoření silných ústředních orgánů, nikoliv její zrušení a vytvoření nového konglomerátu německých států.¹⁰¹

Otázka německé identity byla velice složitá. Většina Němců považovala za prioritní svůj rodný stát, například Bavorsko či Sasko, a až poté se ztotožňovala s němečtím, pokud vůbec. Silný vztah ke svému vlastnímu státu přetrvával v různých částech Německa až do počátku 20. století.¹⁰² Vlastenectví se stále odvozovalo od zemského patriotismu a nikoliv od často poněkud mlhavého vědomí příslušnosti k německému národu.¹⁰³ Tento fakt byl hluboce zakořeněn v dědictví mnoha generací a zároveň byl podporován jednotlivými zemskými vládami jako prostředek k legitimizaci vlastní moci.¹⁰⁴ U většiny obyvatel se toto federativní cítění objevovalo od dob staré říše, což byl jakýsi protiklad k centralizované Francii. I dle názoru vídeňského kabinetu platil Německý spolek za nejvhodnější způsob k uspokojení ducha federalismu

⁹⁹ CLARK, s. 337.

¹⁰⁰ SCHIEDER, Theodor, *Vom Deutschen Bund zum Deutschen Reich 1815–1871*, München 1975, s. 26.

¹⁰¹ KOCH, s. 43–44.

¹⁰² GEBHARDT, s. 104–105.

¹⁰³ GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1776–1866. Vom Beginn des modernen Verfassungsstaats bis zur Auflösung des Deutschen Bundes*, Frankfurt am Main 1988, s. 59–60.

¹⁰⁴ FEHRENBACH, s. 5–7.

vyvěrajícího z dědictví staré říše. Nebezpečím pro spolek i rakouské vedení, se ovšem začal stávat takzvaný organizovaný nacionalismus.¹⁰⁵

Německé nacionalistické hnutí postupně sílilo a k jeho ideálům se hlásila řada obyvatel Německého spolku. Němečtí dobrovolníci, kteří bojovali proti Napoleonovi v osvobozenecých válkách, svou aktivitu nově promítli do odporu vůči panovníkům spolkových států a vůči svému úhlavnímu nepříteli, za kterého považovali Metternicha. Německý národ musel být ovšem nejdříve vybudován napříč všemi vrstvami společnosti prostřednictvím vlastenecky orientovaných společností. Nejvýznamnější úlohu v této snaze představovala tělovýchovná organizace turnerů založená již v roce 1811 Fridrichem Ludwigem Jahnen, která byla otevřena všem společenským vrstvám a měla rozvíjet národ jak ve fyzické zdatnosti, tak ve vlasteneckém zápalu. Prostředkem pro šíření vlasteneckého ducha se staly slavnosti, které byly spojovány s patriotickými kázáními a používáním symbolů.¹⁰⁶ Další významnou organizací spojenou s německým národním hnutím v ponapoleonském období byly studentské spolky zakládané na německých univerzitách, takzvané buršensšafty. Z řad příslušníků obou organizací vycházel požadavek na vytvoření ústavního německého národního státu garantujícího občanská práva a podíl obyvatelstva na moci.¹⁰⁷

Jednou z největších manifestací turnerů i buršensšaftů se stalo shromáždění na hradě Wartburg nad městem Eisenach v Durynsku, které se uskutečnilo ve dnech 18. a 19. října 1817 jako připomínka pětisetletého výročí počátku německé reformace a čtyřletého výročí bitvy národů u Lipska. Pozvány byly především ty univerzity, na kterých studovalo velké množství protestantů. Vysoké školy na jihu Německa a v Rakousku, navštěvované převážně katolickými studenty, zůstaly opomenuty. Na Wartburgu se sešlo téměř 500 studentů z německých univerzit a manifestace se účastnila i širší veřejnost. Vlastenecké projevy kritizovaly absolutismus a nedostatečnou realizaci článku 13 Spolkových akt. Pálily se zde texty nepopulárních autorů a údajných symbolů reakce.¹⁰⁸ Právě zde byly jasně deklarovány nacionální a liberální cíle studentů i turnerů, které vyvolaly pozornost v celém Německu. Wartburgská slavnost byla přijata rozporuplně v německém obyvatelstvu a pochopitelně negativně pohlížely na celou akci vlády ve Vídni a v Berlíně, které správně pochopily, že šíření nacionálních a liberálních

¹⁰⁵ BURG, Peter, *Der Wiener Kongress. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984, s. 46.

¹⁰⁶ BREULLY, John, *Nation and Nationalism in Modern German History*. In: *The Historical Journal* 33, 1990, 3, s. 659; MAY, Arthur James, *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967, s. 41.

¹⁰⁷ Heinrich von Gagern Hansovi von Gagern, Jena, 17. 6. 1818, WALKER, Mack (ed.), *Metternich's Europe*, London, Melbourne 1968, s. 47.

¹⁰⁸ Například byla spálená hůl rakouského kaprála, nebo opasek pruského vojáka.

myšlenek bylo v jednoznačném rozporu s nezávislostí jednotlivých německých států a suverenitou jejich panovníků.¹⁰⁹ Metternich byl rovněž pobouřen tím, že na Wartburgu byl výmarský velkovévoda Karel August oslavován jako panovník, který podporoval vlastenectví a liberální myšlenky. Rakouský kancléř považoval Sasko-výmarsko-eisenašské velkovévodství za útočiště liberálů a nacionalistů, obával se, že by se jejich myšlenky mohly ještě více rozšířit dále do Berlína, ze kterého by se stalo hlavní město německého jakobinismu. Následovala konzervativní reakce z přelomu let 1817 a 1818, do které se zapojila většina států Německého spolku. Rakousko a Prusko se dohodly na společném postupu proti studentskému hnutí. Do záležitosti také zasáhl ruský car Alexandr I., který v ostrém dopise napomenul sasko-výmarsko-eisenašského velkovévodu za jeho liberální vládu.¹¹⁰

Německé záležitosti se pak dostaly na program jednání na Cášském kongresu konaném v období od 29. září do 21. listopadu 1818. Hlavními body, které zde měly být projednány, byla otázka okupace Francie a její začlenění do velmocenského koncertu. Metternichovým bezprostředním úspěchem na tomto kongresu bylo přesvědčení cara Alexandra I. o nebezpečí liberalismu. Přiměl tak cara, aby přestal nadále podporovat liberální tendence v jižním Německu a naopak spolupracoval s Rakouskem. V Cáchách se rovněž podařilo Metternichovi varovat Prusy před nebezpečím revoluce a rozkladu, které mohly hrozit Prusku, pokud by král splnil svůj slib a udělil svému lidu jednotnou národní ústavu.¹¹¹

Události na Wartburgu nevyvolávaly v této chvíli ještě bezprostřední razantní akci proti buršenshaftům a turnerům, jejichž aktivity byly jen pečlivě monitorovány. K reakci došlo teprve v důsledku události z 23. března 1819, kdy byl v Mannheimu zavražděn úspěšný spisovatel a dramatik August von Kotzebue. Za jeho smrtí stál student a člen buršenshaftu Karl Ludwig Sand.¹¹² Ten si svoji oběť nevybral náhodně, Kotzebue byl mezi nacionalisty již delší dobu chován v hluboké nenávisti. Byl jimi považován za reakcionáře a ruského špiona, přestože se jednalo spíše o politického komentátora, který se netajil tím, že ruského cara informoval o dění v Německu. Zároveň nelze Kotzebueho striktně označit za reakcionáře, protože například

¹⁰⁹ BILLINGER, Robert, *They Sing the Best Songs Badly. Metternich, Frederick William IV., and the German Confederation during the War Scare of 1840–41*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866*, München 1990, s. 103.

¹¹⁰ ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy. V letech 1812–1870*, Svazek I., Praha 1922, s. 123–124.

¹¹¹ SCHROEDER, *Austria and Prussia*, s. 14.

¹¹² WILLIAMSON, George S., *What Killed August von Kotzebue? The Temptation of Virtue and The Political Theology of German Nationalism. 1789–1819*. In: *The Journal of Modern History* 72, 2000, 4, s. 921; MAY, s. 43.

podporoval zavádění reforem shora a souhlasil s některými liberálními svobodami. Ve svých dílech ovšem kritizoval německý nacionalismus a psal články ve prospěch konzervativních vlád v Petrohradě, Berlíně a ve Vídni. Ve svém článku vydaném v březnu 1819, který patřil k posledním, které napsal, zesměšňoval šosáctví buršenshaftů.¹¹³ Nacionalistům rovněž vadilo to, že se vysmíval jejich antisemitismu, přehnanému obdivu k symbolům a značnému náboženskému zanícení.¹¹⁴

Karl Ludwig Sand byl ovlivněn svými nacionálně smýšlejícími učiteli. Pod jejich vlivem si vytvořil obraz, ve kterém považoval Kotzebueho za spisovatele, jenž odcizoval Německo Bohu a jeho obyvatelstvo národní myšlence. Sand byl rovněž ovlivněn radikálem Karlem Follenem, který vypracoval republikánský program budoucího sjednoceného Německa, jehož realizace měla být dosažena násilnou revolucí a atentáty. Sand byl tak značně zfanatizován a svůj čin ospravedlňoval tím, že probudí Německo z letargie.¹¹⁵ Útok na Kotzebuea byl úspěšný, dramatik zemřel téměř okamžitě, Sand se v zápětí pokusil o sebevraždu, ale byl záhy zatčen, vyléčen a odsouzen k trestu smrti v květnu 1820.¹¹⁶ Sandův čin vyvolal v celém Německu silnou odezvu, většina nacionalistů ho považovala za hrdinský, ovšem reakce německých vlád byla pochopitelně zcela odlišná. Fridrich Vilém III. jmenoval komisi, která měla prošetřovat činnost revolucionářů. Již v létě 1819 převzal aktivitu Metternich, který využil Kotzebueho vraždy k zavedení represivních opatření v Německém spolku. Rakouskému císaři přednesl návrhy, které počítaly s potlačením snah liberálů a německých nacionalistů. Františkovi I. sdělil svoji obavu, že Německý spolek je vážně ohrožen nacionalistickou agitací a zaváděním liberálních ústav i rušením cenzury, zároveň zdůraznil nutnost spolupracovat v této záležitosti s Pruskem: *„Nejdůležitější je pro nás spolupráce s Pruskem. To ale nesmí připustit zastoupení lidu na vládě, protože to jednoznačně směřuje k revoluci. Vaše Veličenstvo je také jistě přesvědčeno o tom, že pevnost spolku nyní bude závislá na vnitřních záležitostech Pruska.*¹¹⁷

5.2 Jednání v Teplicích

V Prusku bezprostředně po Kotzebueho vraždě nastal konzervativní obrat a postup proti nesmiřitelnému jádru nacionalistického hnutí. Vypukla vlna zatýkání, která vyvrcholila při policejní akci známé jako *„pronásledování demagogů“*, což bylo v podstatě

¹¹³ CLARK, s. 339.

¹¹⁴ WILLIAMSON, s. 928–929.

¹¹⁵ Tamtéž; MAY, s. 43.

¹¹⁶ WILLIAMSON, s. 939.

¹¹⁷ Metternich Františkovi I., 1. 8. 1819, Teplice, WALKER, Mack (ed.), *Metternich's Europe*, London, Melbourne 1968, s. 89.

zatýkání sympatizantů se Sandovým činem.¹¹⁸ Metternich mohl bez obav požádat Prusko o spolupráci ve svém postupu proti nacionalistům i liberálům. Pruskou podporu potřeboval Metternich především ve Spolkovém sněmu. Požádal tedy pruské představitele o schůzku, kde by jim předložil navrhovaná spolková opatření nezbytná pro zajištění bezpečnosti v celém Německu. Na společném jednání měl být připraven program pro plánovanou Karlovarskou konferenci a Metternich chtěl také vymoci u pruského krále slib, aby nevydal ve své zemi liberální ústavu.¹¹⁹

Schůzka se uskutečnila v Teplicích ve dnech od 29. července do 1. srpna 1819. Metternich nejprve požádal o soukromé setkání s králem Fridrichem Vilémem III., na kterém mu nastínil svou strategii prusko-rakouské spolupráce. Pruský král zde byl mimo vliv svých liberálně smýšlejících ministrů Hardenberga a Humboldta.¹²⁰ Metternich zde vystavil Fridricha Viléma III. značné kritice za jeho příliš liberální přístup. Král následně přenesl vinu na své ministry a s Metternichem se shodl na potlačení liberálních a nacionálních snah. V Teplicích se také Prusko zavázalo zatím nevyužít článku 13 Německých spolkových akt. Ústava v Prusku neměla být zavedena, dokud článek nebude vhodně interpretován tak, aby vyhovoval vnitřním zájmům spolku. Rakousko i Prusko se rovněž shodly na tom, že je nutné omezit množství tiskovin vydávaných na území spolku a toto opatření je nutné zakomponovat do spolkových zákonů. Pruským politikům byla dána k projednání a podpisu dohoda, která se stala zárukou společného postupu a Prusko se tak stalo pro tuto chvíli rakouským spojencem v Německém spolku.¹²¹

Vznikla takzvaná teplická ujednání, která obsahovala obecné zásady a zajistila Rakousku pruskou podporu na plánovaném jednání v Karlových Varech. Dokument vlastnoručně podepsali Metternich a Hardenberg 1. srpna 1819, jeho obsah spočíval ve shodě Rakouska a Pruska v Německém spolku: „1) *Německý spolek je politický orgán, jehož hlavní právní opodstatnění je jasně obsaženo v člancích 1 a 2 spolkového zákona. Je to evropská instituce, jejíž existence je nutná pro zachování rovnováhy a udržení obecného klidu a těší se ze záruk, které jí byly dány na základě zákonů schválených na Vídeňském kongresu.* 2) *Rakousko a Prusko, jsou nezávislé evropské mocnosti a jejich země jsou zároveň státy Německého spolku. Zavazují se, že jako hlavní představitelé při jednáních Vídeňského kongresu a všech politických jednání uskutečněných v posledních*

¹¹⁸ CLARK, s. 341.

¹¹⁹ KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 281.

¹²⁰ BILLINGER, *Metternich*, s. 22–23.

¹²¹ LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*, München 1998, s. 47.

letech budou dohlížet na zachování existence Německého spolku. Zavazují se při tom zároveň dodržovat společný postup. Jejich hlavní povinností je věnovat pozornost rozvoji a zachování spolku a udržovat pevnou spolupráci při řízení vnitřních spolkových záležitostí. 3) Vzhledem k tomu, že existuje Německý spolek, musí existovat i jeho politické instituce. Pro všechny záležitosti ve spolku se musí vždy najít vhodné řešení, které by mohlo být aplikováno na všechny aktuální potřeby spolku a zároveň musí být rázně potlačeny všechny projevy, které by byly neslučitelné s jeho existencí. 4) Německý spolek je prezentován jako federální celek. Spolkový sněm je tudíž ve smyslu článků 1 a 2 spolkového zákona nejvyšší politickou autoritou v Německém spolku. Jeho právní rozhodnutí nesmí být porušována a musí být vykonávána jako zákony platné na území celé této federace.“¹²²

Konečným výsledkem teplických rozhovorů byla dohoda o uspořádání dvou zasedání. Bylo rozhodnuto o konání konference v Karlových Varech, kde měl vzniknout účinný plán na postup proti nacionalistům a liberálům. Zároveň se mělo následně uskutečnit zasedání ve Vídni, na kterém se zástupci Německého spolku měli věnovat vytvoření definitivního právního uspořádání spolkových záležitostí.¹²³

5.3 Karlovarské dekrety

Ve dnech 6. až 31. srpna 1819 se konala ministerská konference v Karlových Varech, které se účastnili vedoucí vládní představitelé Rakouska, Pruska, Saska, Bavorska, Württemberska, Meklenburska, Hannoverska, Bádenska, Nassavska, Hessenska-Kasselska a Saska-Výmarska. Rakousku byl na počátku projeven vděk v zahajovacích slovech představitele Nassavska: „Rakousko, ač samo zůstalo nezasaženo revoluční vlnou, připravilo kroky k jejímu zastavení.“¹²⁴ Jednání za rakouskou stranu vedl především dvorní rada Friedrich von Gentz, přestože císař trval na tom, aby Rakousko zastupoval jen Metternich. Gentz byl ovšem autorem mnohých navrhovaných zákonů a Metternich jeho účast na kongresu před císařem obhajoval. Gentzovi lze připisovat podíl na autorství tiskového zákona, který byl zaměřen především na zneužívání svobody tisku liberály a nacionalisty. Toto nařízení bylo na konferenci všele přijato, čímž byla v Německu v podstatě zavedena cenzura.¹²⁵ Němečtí panovníci postupně

¹²² Dohoda týkající se zásad, kterými se rakouské a pruské soudy mají řídit ve vnitřních záležitostech Německého spolku, 1. 8. 1819, Teplice, WALKER, Mack (ed.), *Metternich's Europe*, London, Melbourne 1968, s. 90–91.

¹²³ KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 283.

¹²⁴ Tamtéž; SCHNEIDER, Franz, *Pressefreiheit und politische Öffentlichkeit. Studien zur politischen Geschichte Deutschlands bis 1848*, Neuwied, Berlin 1966, s. 249.

¹²⁵ HERRE, s. 240.

začali upouštět od liberálních myšlenek, které prosazovali či trpěli ve svých zemích. Gentz s Metternichem vypracovali také zákony týkající se vysokých škol. Svoboda na nich měla nově podléhat přísné kontrole, která měla být prováděna prostřednictvím zřízení komise. Rakouský císař ovšem se všemi Metternichovými návrhy úplně nesouhlasil, upozorňoval rovněž na to, že v Rakousku podobná opatření zaměřená proti univerzitním svobodám nejsou nutná. Rakouské memorandum ovšem v závěru znělo: „*Studující mládež netvoří zvláštní stav, univerzita je vzdělávací a výchovná instituce pod státním dohledem.*“¹²⁶ Metternich tuto svou tezi stylizoval v zájmu spolkových akt, řídil se zde článkem o zachování vnitřní bezpečnosti.

V Karlových Varech byly vypracovány čtyři návrhy spolkových zákonů, které následně 20. září 1819 přijal Spolkový sněm ve Frankfurtu nad Mohanem. Univerzitní zákon přikazoval kontrolu všech německých univerzit takzvanými zemskými zplnomocněnci, kteří měli kontrolovat především přednášky, aby neobsahovaly nemravné a protistátní teze.¹²⁷ Zároveň měli být z univerzit propuštěni někteří učitelé. Jednalo se o ty, kteří „*se odchýlili od svých povinností nebo překročili meze svého povolání, zneužívali svého nesporného vlivu na smýšlení mladých lidí, šířili teorie škodící veřejnému klidu, nepřátelské řádu či podkopávající základy stávajících státních institucí, kteří projevíli očividnou neschopnost vykonávat svěřený důležitý úřad.*“¹²⁸ Zákon rovněž zakázal nepovolené studentské spolky, čímž byla pozastavena činnost buršenshaftů.¹²⁹

Tiskový zákon zaváděl předběžnou cenzuru všech novin, časopisů a jiných spisů, které měly rozsah do 320 stran. Rozsáhlejší publikace pak podléhaly dodatečné cenzuře. Pokud byla nějaká tiskovina shledána nevhodnou nově zřízeným cenzurním úřadem, mohlo dojít k zákazu jejího tisku a dalšímu šíření.¹³⁰

Třetím karlovarským usnesením byl zřízen nový úřad, jehož součástí byla vyšetřovací komise zasedající v Mohuči. Úkolem tohoto orgánu bylo „*bližší zkoumání revolučních piklů, vyskytnuvších se v několika spolkových státech.*“¹³¹ Čtvrtý zákon, exekuční řád, dával spolku možnost zakročit proti svým členům, pokud neplnili své povinnosti a především pokud nebyly potírány uvnitř státu revoluční hnutí. Spolkový

¹²⁶ Tamtéž, s. 241.

¹²⁷ Univerzitní zákon, 20. 9. 1819, Karlovy Vary, SAUTTER, Udo (ed.), *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815, Daten, Fakten, Dokumente*, Band III., Tübingen 2004, s. 7–8.

¹²⁸ HERRE, s. 241.

¹²⁹ MAY, s. 43–44.

¹³⁰ SCHNEIDER, s. 253.

¹³¹ HERRE, s. 242.

exekuční řád měl umožnit vojenskou intervenci do států v Německém spolku, pokud byly zasaženy revolucí. Rovněž ostatní spolkové státy měly možnost proti postiženým státům vojensky zakročit, pokud by postižené země řádně nepotíraly všechna revoluční hnutí.¹³² Ústupek byl učiněn jen v tom, že spolková země měla mít možnost případnému zásahu zabránit: „*Dříve než Spolkový sněm nařídí proti některému státu spolku skutečné provedení exekuce za použití nově schválených prostředků, bude nejprve vládě příslušného spolkového státu předáno prostřednictvím jeho zástupce ve Spolkovém sněmu varování. Zároveň jí nejprve bude uložen odpovídající požadavek, který by ji motivoval k dobrovolnému splnění zákona, a bude jí rovněž stanovena přiměřeně dlouhá doba k nápravě nežádoucího stavu.*“¹³³ Německý spolek v těchto zákonech získal větší institucionální oporu, ovšem liberálům a nacionalistům se ještě více zprotivil. Kritiky těchto zákonů se stali i někteří dosavadní zastánci Německého spolku, kteří nelibě nesli zásahy do práv jednotlivých suverénních států. Karlovarská usnesení působila rozporuplně a vývoj Německého spolku se posunul spíše do minulosti k organizaci Svaté říše římské.¹³⁴ Rakouský císař se ani po Metternichově naléhání neztotožnil se všemi rozhodnutími učiněným v Karlových Varech a například ve své zemi nechtěl nechat přezkoumávat univerzity nějakou komisí. Rovněž nesouhlasil s navrhovaným zákonem zavádějícím cenzuru. Metternich císařovy obavy rozptýlil slovy: „*Dnes vychází v Německu na 60–70 časopisů denně, které bez výjimky, bez jakéhokoli oprávnění, mluví jako nějáci reprezentanti národa, a přitom lid až po jeho nejnižší vrstvy pobuřují. Vše, co bude muset být zakázáno, se ovšem netýká Rakouska samého. My nemáme žádné buršácké ani žádné jiné tajné spolky, ve kterých se angažují i samotní profesori. Opatření k odstranění notoricky špatných profesorů nezasáhne přímo Rakousko. Žijeme ale v době, ve které musí být častá pochybení trestána tvrději, jako hříchy. Tato zásada mě nutí ke krátkému objasnění otázky, k čemu musí na straně Rakouska dojít. Proč by se Rakousko mělo vůbec starat o stávající nešvary v Německu a proč by mělo stejně vyhledávat u sebe? To, do čeho se Rakousko nezaplete, přijde mu totiž samo vstříc. Nemoc, která dnes tolik ohrožuje Německo, tedy revoluce, musí být již dnes v Rakousku zdolána, jinak by i zde bylo její vítězství jisté. Žádný německý stát si dnes nemůže pomoci sám. Všechny německé státy dnes zmůžou velice málo bez naší pomoci. Revoluce měla ve Francii vyhráno, protože Napoleon právě nejnižší vrstvy vyzdvihl a udělal z nich nejvyšší. Napoleon byl poražen. V Německu se ale v nižších*

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tajné usnesení karlovarské ministerské konference, Karlovy Vary, 20. 9. 1819, METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von (ed.), *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, Leipzig 1848, s. 27–28.

¹³⁴ MAY, s. 43.

*vrstvách opět probouzí revoluce. A bohužel tato nákaza se objevuje i u vrstev vyšších.*¹³⁵

Rakousko v Karlových Varech upevnilo svoji pozici v Německém spolku, což formuloval i Metternich ve svém dopise z 10. srpna 1819 adresovaném císaři: „*Německé vlády by chtěly vládnout, ale k tomu jim chybí jeden velký základní prvek, totiž zkušenost. Až do roku 1806 byly pod poručenstvím římského císaře a této říše. Od roku 1806 do roku 1813 zase pod přísnou disciplinou francouzského císaře, která jen využívala každého druhu nesváru proti těmto panovníkům samotným. Francouzský císař chtěl pouze moc, a to za každou cenu. To, jak by asi tato šlechta dokázala využívat svou případnou emancipaci, dnes jen dokazují okolnosti v Německu. V okamžiku nejvyšší nouze se přimykají k Rakousku.*“¹³⁶

Návrhy předložené společně Rakouskem a Pruskem byly přijaty jako celek a staly se závazné pro všechny členské státy. Opatření proti tisku se zavázaly všechny státy dodržovat, stejně tak univerzity byly podrobeny dozoru jednotlivých vlád, jež jmenovaly na každou svého představitele. Tím byla vytvořena funkce kurátora, který byl vybírán z řad vládních úředníků a byl pověřen vymáháním disciplíny studentů a kontrolou jednotlivých přednášek i přednášejících. Revoluční činnost vyšetřovala ústřední komise se sídlem v Mohuči. Na druhou stranu byl například odmítnut ještě tvrdší pruský návrh na vytvoření mimořádného soudu, který měl zpětně nejen vyšetřovat, ale i soudit revolucionáře, Metternich oponoval, že není možné soudit jednotlivce se zpětnou platností.¹³⁷ V Karlových Varech byla vytvořena skupina návrhů nových spolkových zákonů, jejichž účelem mělo být do budoucna zabránit revolučním převratům na území Německého spolku.¹³⁸

5.4 Uplatňování konzervativních zákonů

Rakousko, které bylo kvůli svému mnohonárodnostnímu složení považováno z nacionálního pohledu za nejzranitelnější stát, se navenek jevilo jako zdroj síly. Karlovarská konference skončila spontánním potvrzením rakouské převahy. Prusko v tomto momentu ochotně souhlasilo a bylo odvedeno konzervativním směrem místo toho, aby se nadále ztotožňovalo s liberálním a nacionálním myšlením.¹³⁹ Menší německé státy hledaly u Rakouska ochranu jak proti vnitřní revoluci, tak proti pruské

¹³⁵ KARELL, Viktor, *Der Karlsbader Kongreß im Jahre 1819*, Karlsbad 1937, s. 17–18.

¹³⁶ Tamtéž, s. 17.

¹³⁷ KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 283.

¹³⁸ Tamtéž, s. 284.

¹³⁹ Tamtéž.

nadvládě. Došlo k tomu, že v Německém spolku se pod rakouským poručenstvím staly jednotlivými prvky obavy z německého nacionalismu.¹⁴⁰ Metternichovi se také podařilo omezit platnost článku 13 ve Vídeňských spolkových aktech. Nově vytvořený závěr, přijatelný pro Rakousko, spočíval v tom, že pod pojmem zemské ústavní zřízení bylo rozuměno tradiční stavovské zemské uspořádání.¹⁴¹ V květnu 1820 probíhalo plánované vídeňské jednání, které skončilo schválením nového znění článku 13, jehož nové vyznění bylo natolik mlhavé, že prakticky postrádalo smysl a stala se z něj jen banální fráze, která tvrdila, že příslib ústavy nemůže ovlivňovat svrchovanost panovníků, čímž ústavní zřízení v podstatě ztrácelo smysl.¹⁴²

Platnost Karlovarských dekretů byla určena na dobu pěti let a dne 15. května 1820 se staly součástí Vídeňských závěrečných aktů, čímž byly zařazeny mezi ostatní zákony tvořící ústavní pořádek Německého spolku. Právě v květnu 1820 bylo ukončeno formování Německého spolku, které začalo na Vídeňském kongresu. Spolek se tak s definitivní platností stal německou federací, kde mělo mít Rakousko nezpochybnitelnou moc. Po uběhnutí pětileté lhůty účinnosti Karlovarských dekretů byla rozhodnutím Spolkového sněmu prodloužena jejich platnost na dobu neurčitou.¹⁴³

Pro Metternicha bylo rovněž důležité získat dodatečný souhlas s novými zákony od evropských mocností, protože pak by Rakousko mohlo vystupovat ještě silněji v německém prostoru. Rakouský ministr zahraničí se tedy obrátil s žádostí o uznání konzervativních zákonů na Rusko a Velkou Británii. Car Alexandr I. sice v Rusku vládl absolutisticky, ale na venek vystupoval jako velkorysý panovník s velkorysým vztahem ke konstitucionalismu. K dekretům se zpočátku stavěl negativně, ale svůj postoj začal měnit v důsledku nepokojů vyvolaných v Polsku v roce 1820. Rakousku tedy bylo z Ruska oznámeno, že pokud se Karlovarské dekry týkají pouze Německého spolku, pak Rusko k nim není povinno zaujímat jakýkoliv postoj, což bylo pro Metternicha v podstatě uspokojivé vzhledem k ruskému vlivu v německém prostoru.¹⁴⁴

Představitel Velké Británie lord Castlereagh sice zřejmě cítil k zákonům určité sympatie, ale veřejný souhlas s dekry nikdy nevyslovil. Britský tisk se o nich

¹⁴⁰ MAY, s. 44–45.

¹⁴¹ GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1776–1866. Vom Beginn des modernen Verfassungsstaats bis zur Auflösung des Deutschen Bundes*, Frankfurt am Main 1988, s. 71; HERRE, s. 242.

¹⁴² Závěrečná akta vídeňské ministerské konference, 15. 5. 1820, Vídeň, RECLAM, Philipp (ed.), *Quellen, Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Vom Deutschen Bund zum Kaiserreich 1815–1871*, Band VII., Stuttgart 2003, s. 44.

¹⁴³ BILLINGER, *Metternich*, s. 23.

¹⁴⁴ SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 11/12, s. 245.

vyjadřoval velice nesouhlasně a kriticky. Rakousku tedy Castlereagh jen odpověděl: „*Vždy rádi vidíme, že jsou zárodky zla zničeny, aniž jsme oprávněni to otevřeně schvalovat.*“¹⁴⁵ Rakousku tak bylo z Velké Británie přiznáno, že Karlovarské dekrety jsou oprávněnou snahou k zajištění klidu na vlastním území, a proto nejsou nijak v rozporu s vídeňskými konvencemi a ani s britskou politikou založenou na nevměšování se do záležitostí ostatních evropských mocností.¹⁴⁶

Pokud chtělo Prusko zůstat členem Německého spolku, muselo svoji politiku podřídít Rakousku. Fridrich Vilém III. byl první panovník spolku, který zakázal pod vlivem svých konzervativních rádců jakékoli studentské spolky a turnerské hnutí podrobil ještě přísnějšímu sledování. V říjnu 1819 se sešli prušští státní ministři, aby projednali, co plyne z Karlovarských dekretů. Nejostřeji proti nim vystupoval Wilhelm von Humboldt, který předložil své tvrzení: „*Přenesením nových represivních pravomocí na Německý spolek dekrety ohrožují suverenitu pruské monarchie.*“¹⁴⁷ Prušští představitelé, včetně liberálně laděného kancléře Hardenberga, již ovšem zcela podlehlí obavám z možné revoluce. Humboldt byl následně propuštěn a z funkcí odcházeli i další reformátoři. V prosinci 1820 byl založen výbor, který měl vyřešit ústavní otázky. Zasedli v něm především konzervativci, kteří v červnu 1823 prosadili takzvaný Základní zákon. Vláda jím oznámila své záměry, kterýmiž Prusko nemělo dostat ani psanou ústavu, ani celonárodní parlament. Byla pouze potvrzena existence zemských sněmů.¹⁴⁸

Uplatňování všech konzervativních zákonů ovšem nebylo tak tvrdé, v jižních částech Německa Karlovarské dekrety neplatily bezvýhradně. Ústavy platnosti nepozbyly a například cenzura v Bavorsku podléhal pouze politický tisk.¹⁴⁹

¹⁴⁵ KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 284.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 285.

¹⁴⁷ CLARK, s. 342.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 343.

¹⁴⁹ HERRE, s. 243.

6 HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ NĚMECKÉHO SPOLKU

V Německém spolku vykrytalizovaly po roce 1815 snahy hospodářsky sjednotit německý prostor. Představitelé jednotlivých německých států si uvědomovali potřebu vytvořit jednotné celní území. Společný trh bez celních bariér by zlepšil konkurenceschopnost německého zboží vůči tomu, jež bylo dováženo ze zahraničí, a stimuloval domácí výrobu. Kořeny ekonomického sjednocení německých zemí lze vypočítávat již v průběhu napoleonských válek. V důsledku Napoleonovy hospodářské politiky, která si kladla za cíl ekonomické podřízení střední Evropy Francii, byly na poražené státy uvaleny vysoké válečné náhrady. Německé obyvatelstvo bylo vystaveno větší daňové zátěži a zároveň se muselo vypořádat s francouzskými celními opatřeními, která bránila exportu zboží do Francie a dovozovala naopak zvýšení dovozu do Německa.¹⁵⁰ Další ekonomický zásah do německého hospodářství v napoleonské době se uskutečnil na podzim 1806 při vyhlášení kontinentální blokády. Napoleon v berlínských dekretech zakázal obchod s Velkou Británií.¹⁵¹ V některých částech Německa nebyly její důsledky příliš citelné a mnohdy se objevil i pozitivní efekt, kdy v německém prostoru byla na čas zlikvidována konkurence v podobě levnějšího britského zboží, ovšem v globálním hledisku většina německého území kvůli blokádě trádala.¹⁵²

Po skončení napoleonských válek a odvolání francouzských ekonomických restrikcí vyvstaly v německém prostoru otázky týkající se hospodářství, které se dostalo po roce 1815 do fáze růstu. V potaz byl brán především fakt roztržitého Německa na malé hospodářské celky, které mezi sebou uplatňovaly celní bariéry.¹⁵³ Jako problém se nejevily jen státní hranice jednotlivých německých států a na nich vybírané hraniční clo, v některých německých státech přetrvávala z dob středověku vnitrostátní cla a mýta, která se vybírala například při vjezdu do měst či na mostech.¹⁵⁴ Bylo tak limitováno rozšiřování jednotlivých podniků i růst celkového průmyslového rozvoje. Zboží vyrobené v německých státech bylo stejně zatížené cly, jako například zboží pocházející z neněmeckých oblastí.¹⁵⁵

¹⁵⁰ HAFFNER, Sebastian, *Preussen ohne Legende*, Berlin 1998, s. 226.

¹⁵¹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013, s. 31

¹⁵² NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800–1866*, München 1998, s. 18.

¹⁵³ BOETZENHART, s. 96–97.

¹⁵⁴ VOJÁČEK, Ladislav, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa 1834–1870*. In: Historický obzor 6, 1998, 8, s. 111.

¹⁵⁵ VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995, s. 42.

Odstranění celních bariér uvnitř Německa se stále zřetelněji ukazovalo jako základní předpoklad pro vytvoření jednotného německého hospodářství a pro zavedení účinné ochrany domácí produkce. Otázka jednotného celního území byla diskutována i na Vídeňském kongresu. Rakousko i Prusko zde jednomyslně navrhovaly, aby do kompetence orgánů Německého spolku patřilo i řešení hospodářských záležitostí. V rakouském návrhu z prosince 1814 bylo uvedeno, že je nutné zavést svobodu obchodu a dopravy, včetně říční dopravy uvnitř spolku, což mělo být zabezpečeno spolkovými zákony.¹⁵⁶ Proti jednotné celní politice se ovšem postavili zástupci menších německých států. Suverenitu v celní oblasti označili za součást státní svrchovanosti a kategoricky odmítli vzdát se jí ve prospěch společných spolkových orgánů. Do článku 19 Německých spolkových akt, který se týkal německého hospodářství, bylo na přání menších států pouze zakomponováno, že cla a obchod budou spadat do kompetence Spolkového sněmu. Spolková akta ovšem nestanovila jasný cíl. Spolkový sněm dostal pouze pravomoc radit se o otázkách zahraničního obchodu a dopravy. Nacházelo se zde ustanovení, ve kterém se hovořilo o hospodářském sblížení německých států, avšak s garancí ekonomického partikularismu Německa. Možnost jednotného obchodního a celního systému tak ještě byla velmi vzdálená.¹⁵⁷

6.1 Celní politika v Německém spolku

Uspořádání Německého spolku s celními bariérami nevyhovovalo především Prusku, protože jeho území se rozprostíralo v celém severoněmeckém prostoru a nebylo homogenní. Pruské hranice přerušovaly tři německé země: Hannoversko, Brunšvicko a Hesensko-Kasselsko.¹⁵⁸ Na základě smluv z roku 1815 týkajících se Německého spolku získalo Prusko sice kontrolu nad hlavními vodními a obchodními trasami, ale nebylo mu dovoleno odbourat celní bariéry v německém prostoru.¹⁵⁹ Příležitost ke zlepšení pruské pozice se naskytl v roce 1818, kdy vznikl Pruský celní spolek.¹⁶⁰ Nově vydané celní předpisy, zakomponované do celního zákona přijatého 26. května 1818, uvolňovaly pruský vnitřní obchod a vytvářely jednotný systém hraničních cel. Ty ve svém důsledku usnadňovaly rozvoj průmyslu a zvyšovaly jeho konkurenceschopnost ve vztahu k zahraničnímu zboží. Vlastní zákon doplňovaly ještě dva samostatné celní sazebníky a celní řád. Tím byly ekonomicky sjednoceny roztržštěné pruské provincie.

¹⁵⁶ BOTZENHART, s. 100.

¹⁵⁷ VOJÁČEK, *Německý celní spolek*, s. 19.

¹⁵⁸ CLARK, s. 331.

¹⁵⁹ Ratifikace německých spolkových akt knížaty a městy, 8. 6. 1815, Vídeň, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, dále jen (HHStA), *Allgemeine Urkundenreihe 1800–1899, Schlussakten des Wiener Kongresses*, 6.

¹⁶⁰ SCHOEPS, Hans Joachim a kol., *Dějiny Pruska*, Praha 2004, s. 146.

Celní zákon dovoľoval dovážet, spotřebovávat a provážet veškeré zahraniční zboží. Zároveň se rozvíjela domácí výroba určená pro export. Dovoz byl zpravidla zatížen všeobecnou celní sazbou, pro vývoz se předpokládalo osvobození od cla.¹⁶¹

Pruští státníci ovšem neusilovali v roce 1818 o celoněmecké celní sjednocení. Přijetím zákonů byly sledovány především vlastní zájmy, které se nezabývaly otázkou neblahého působení na sousední německé státy. Vydání pruských celních předpisů přijala většina členských států Německého spolku s nevolí a chápala je jako porušení článku 19 Spolkových akt. Prusko oponovalo výtkám tím, že jde o nezávazné doporučení, z něž je třeba vyvozovat jen možnost jednat o případném svěření celních záležitostí do kompetence spolkových orgánů a jež nevyklučuje přijímání vlastních opatření či bilaterálních jednání o clech, dopravě a obchodu. Pro tuto chvíli se vyměnily pozice německých států oproti jednáním z let 1814 a 1815. Prusko obhajovalo právo každé členské země zavést vlastní celní systém podle svých představ a potřeb. Menší německé státy, tedy dřívější obránci státní suverenity, chtěly iniciovat jednání o jednotném hospodářském prostoru v celém Německu.¹⁶² Rakousko vystupovalo v pozici silného státu a mělo pro pruskou politiku v podstatě pochopení. Metternich v roce 1820 obhajoval na vídeňské konferenci právo velkých států určovat svou celní politiku bez jakéhokoliv zasahování zvenčí a myšlenku jednotného celního zákonodárství označil za nereálnou. Představitelé habsburské monarchie tak deklarovali svoji neochotu cokoliv měnit na izolacionistické ekonomické politice Rakouska a blahovolný nezájem o hospodářské problémy německých států.¹⁶³

Státy třetího Německa začaly nastalou situaci řešit společně bez zásahů Rakouska i Pruska. V květnu 1820 uzavřely Bádensko, Bavorsko, durynské státy, Hesensko-Darmstadsko, Nassavsko, reusské státy¹⁶⁴ a Württembersko předběžnou celní smlouvu, která měla vyústit ve vytvoření jednotného celního území. Celní sjednocení menších německých států v Německém spolku působilo jako dostatečná konkurence pro samostatnou politiku Pruska a Rakouska. Projekt ovšem skončil nezdarem, neboť mezi státy záhy vyvstaly nepřekonatelné rozpory. Bádensko se jednoznačně stavělo za liberalizaci zahraničního obchodu, zatímco například Bavorsko a Württembersko

¹⁶¹ Pruské celní sazebníky, 26. 10. 1815, Vídeň, HHStA, Diplomatische Korrespondenzen 1590–1860, Preussen, Hofkorespondenz 1794–1848, 2.

¹⁶² GEISTHÖVEL, s. 46–47; VOJÁČEK, *Německý celní spolek*, s. 112.

¹⁶³ BOTZENHART, s. 99–100; VOJÁČEK, *Německý celní spolek*, s. 112.

¹⁶⁴ Za reusské státy jsou označovány země, ve kterých vládla knížecí dynastie Reuss, jmenovitě se jedná o tato území: Reuss-Gera, Reuss-Schleiz, Reuss-Ebersdorf.

požadovalo důslednou celní ochranu.¹⁶⁵ Přes neúspěch snah o široké zapojení téměř všech států třetího Německa nepřišla veškerá jednání zcela nazmar. Společné celně-politické zájmy a úsilí bránit se rostoucímu pruskému ekonomickému vlivu přivedly k jednání představitele Bavorska a Württemberska. V roce 1828 došlo k dohodě o vytvoření celní unie označované jako Jihoněmecký celní spolek. Jednalo se o první rovnocenné sjednocení celní politiky dvou německých států.¹⁶⁶ Ve spolku se skloubily bavorské a württemberské zájmy spočívající v ochranné celní politice. Spolek měl působit jako protivník pruského konceptu a měl ambice rozšířit své území o další státy. Tato snaha však nedošla patřičného úspěchu.¹⁶⁷

Prusko svou expanzionistickou celní politiku směřovalo na sever od řeky Mohan. Ze začátku ovšem Prusové nepočítali s uzavřením celní dohody s vládou Hesenska-Darmstadtska. V roce 1826 byly v Prusku provedeny hospodářské reformy, které ukázaly nutnost rozšiřovat Pruský celní spolek o další státy. Pruské ministerstvo zahraničí začalo nově prosazovat jednání o clech právě s Hesenskem-Darmstadtskem. Byla podepsána smlouva, ve které Hesensko-Darmstadtsko přijalo pruský celní zákon z roku 1818 a podřídilo svou celní správu pruským úředníkům.¹⁶⁸ Rakouští představitelé sledovali pruské ekonomické ovládnutí území se značným despektem. Metternich k tomu poznamenal: „[Prusko-Hesenská smlouva] *plodí mimořádnou úzkost a dozajista oprávněné obavy všech německých vlád. Od nyníška bude veškeré úsilí Pruska soustředěno na to, aby do svých sítí zamotalo i zbývající státy.*“¹⁶⁹

Rakouští diplomaté se snažili odradit svým vlivem další německé panovníky, kteří uvažovali o připojení k pruskému celnímu spolku. Německé dvory byly podněcovány k tomu, aby vytvořily konkurenční celní sdružení ve středoněmeckém prostoru. Vznikla tak Středoněmecká obchodní unie založená v roce 1828, ke které se připojilo Sasko, Hannovera, Hesensko-Kasselsko a Nasavsko. Svým územním rozsahem zahrnovala pruh mezi pruskými územími. Pro Rakousko to byl ovšem jen dočasný triumf. Prusové prokázali, že dovedou obratně skloubit přátelské apely, hrozby konfliktu i otevřené vydírání. Na malé sousední státy, které původně odmítly vstoupit

¹⁶⁵ HAHN, Hans Werner, *Geschichte des Deutschen Zollverein*, Göttingen 1984, s. 37.

¹⁶⁶ KOCH, s. 137.

¹⁶⁷ HAHN, s. 38

¹⁶⁸ VOJÁČEK, *Německý celní spolek*, s. 112.

¹⁶⁹ CLARK, s. 333.

do Hesensko-pruského celního spolku, uvalil Berlín protiopatření v podobě odklonu pruského obchodu z jejich území.¹⁷⁰

Obavy z konkurence v podobě vytvořené Středoněmecké obchodní unie vedly k překvapivému sblížení Pruska a Bavorska. Oba stávající celní spolky vnímaly aktivity středoněmeckých států jako útok na své zájmy a začaly uvažovat o spolupráci v celní oblasti. Navíc Bavorsko-württemberský celní spolek nepřinesl očekávaný ekonomický efekt a především představitelé Bavorska začali uvažovat o širším spojení. Na podzim 1828 byly navázány mezi oběma celními spolky první kontakty a následně 27. května 1829 uzavřeli jejich zástupci obchodní smlouvu, která otevřela cestu k splynutí obou celních unií.¹⁷¹ Smlouva osvobodila od cla všechny výrobky vyprodukované v členských státech. Uplatnění smlouvy bránila právě existence Středoněmeckého obchodního spolku, poněvadž jeho územím procházely hlavní obchodní spojnice Bavorska a Pruska. Tato výhoda středního Německa nemohla být však zcela využita. Jeho slabost spočívala v tom, že bylo značně územně roztržštěné a Prusku se podařilo vyjednat, za příslib finanční pomoci, vybudování potřebných cest ve středním Německu. Středoněmecký obchodní spolek se také potýkal s ekonomickými problémy a první zemí, která se rozhodla ho v podstatě opustit tím, že uzavřela celní smlouvu s Pruskem v srpnu 1831, bylo hesenské kurfiřtství.¹⁷² Ostatní členové Středoněmeckého obchodního spolku si stěžovali u Spolkového shromáždění Německého spolku, avšak jejich stížnosti byly zcela marné, Spolkové shromáždění jen potvrdilo svou neschopnost vzepřít se větším německým státům.¹⁷³

6.2 Německý celní spolek

Poslední krok k obchodnímu a celnímu sjednocení většiny německých států učinilo Prusko, které se ujalo jednání s Bavorskem, Württemberskem a Saskem. Přes jisté výhrady, které se objevovaly především v Bavorsku, byla v prosinci 1832 uskutečněna společná konference zainteresovaných stran o clech. Obtíže v podobě obav ze saského průmyslu či požadavky na zvýhodnění některých německých států, byly překonány. Již na jaře 1833 byl vytvořen na německém území nový hospodářský útvar.¹⁷⁴

¹⁷⁰ BOTZENHART, s. 100.

¹⁷¹ CLARK, s. 333.

¹⁷² Hesenské kurfiřtství porušilo smlouvu o Středoněmeckém obchodním spolku, ve stanovách tohoto celní spolku bylo uvedeno, že žádný člen spolku nesmí vstoupit do jiného celního spolku s nečlenským státem. VOJÁČEK, *Německý celní spolek*, s. 113.

¹⁷³ ANGELOW, s. 60–61.

¹⁷⁴ Vytvoření Německého celního spolku, Berlín, 22. 3. 1833, SAUTTER, Udo (ed.), *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815, Daten, Fakten, Dokumente*, Band III., Tübingen 2004, s. 19–25

Členské státy sjednaly základní smlouvu o Německém celním spolku s platností od 1. ledna 1834. Ustanovení byla pro členské státy závazná na 8 let, tedy do 1. ledna 1842, smlouva mohla být od tohoto roku prodlužována vždy na dobu 12 let. S ohledem na článek 19 Spolkových akt byl zakomponován do smlouvy ustavující Německý celní spolek dodatek, ve kterém bylo uvedeno, že spolek zanikne okamžikem, kdy státy Německého spolku tento článek naplní, tedy v případě, že se všechny německé státy shodnou na zásadách společné obchodní a celní politiky.¹⁷⁵

K Německému celnímu spolku se záhy začaly přidávat další státy. Nejdříve se přidalo Bádensko, následované Nasavskem, kde byl zmírněn odpor proti pruské celní politice personálními změnami provedenými v roce 1835. Rovněž hospodářsky významné město Frankfurt nad Mohanem odolávalo z počátku připojení ke spolku. Situace se změnila v roce 1836, kdy byla modifikována smlouva o obchodu a lodní dopravě s Velkou Británií. Ta původně zakazovala Frankfurtu vstupovat do celních spolků. Poté, co tento zákon přestal platit, se Frankfurt stal dalším členem Německého celního spolku. Ve 40. letech se jednotné německé celní území rozrostlo o Braunschweigské hrabství, Lucemburské velkovévodství, Schaumburské hrabství a o některá menší území, jako byla knížectví Pyrmont a Lippe. Mimo Německý celní spolek zůstávalo na německém území pouze Hannoverko, které do něj v této době nevstoupilo kvůli svým úzkým vztahům s Velkou Británií.¹⁷⁶ Německý celní spolek postupně zrušil veškeré celní hranice mezi většinou německých států, které tak spojil do jednoho ekonomického celku čítajícího v roce 1840 27 milionů obyvatel.¹⁷⁷

Rakouská reakce na vytvoření Německého celního spolku byla až příliš opožděná, než aby ještě mohla zvrátit již započatý vývoj. Metternich sice včas postřehl, že vývoj v hospodářské oblasti Německého spolku představuje nebezpečí pro rakouské zájmy, ale jeho snaha zabránit konečnému ekonomickému sjednocení Německa byla marná. Varoval císaře, že uvnitř Německého spolku postupně vyrůstá nová nebezpečná organizace, které chce Prusko využít k oslabení pozice Rakouska. Habsburská monarchie se dostávala do role, kdy postupně vypadala jako cizí země v Německu. Situaci Rakouska shrnul Metternich těmito slovy: *„Vazby, které spojují Rakousko s ostatními státy Německého spolku, se postupně uvolní a nakonec se zcela přeruší, a to vinou této překážky... a machinací, které směřují k tomu, že se materiální oddělení*

¹⁷⁵ Základní smlouva o Německém celním spolku, 1. 1. 1834, Vídeň, HHStA, Allgemein 1833–1847, Deutscher Zollverein 1833–1845, 41.

¹⁷⁶ KONIGS, s. 167–168.

¹⁷⁷ ANGELOW, s. 64.

změní postupně v oddělení morální a politické.“¹⁷⁸ Habsburská monarchie nebyla nijak zapojena do Německého celního spolku, od jeho založení se navíc značně zhoršily vztahy mezi Rakouskem a Pruskem, byť z počátku nebylo toto poškození vztahů zcela patrné.¹⁷⁹ Započatá diplomatická jednání o ekonomických záležitostech s jednotlivými státy, které vstupovaly do Německého celního spolku, nebyly účinné. Rakouské hospodářství sice vykazovalo jistý růst a především předlitavské země pokračovaly v započaté industrializaci, ale celkově nebylo Rakousko natolik hospodářsky atraktivní, aby se s ním chtěly jednotlivé německé státy spojit.¹⁸⁰ Zároveň rakouský průmysl nebyl dostatečně konkurenceschopný. Případné připojení habsburské monarchie k Německému celnímu spolku by spíše poškodilo její ekonomiku.¹⁸¹

Metternichova vlastní strategie spočívala ve vytvoření konkurenčního obchodního systému, který by spojoval Německo s Jaderským mořem prostřednictvím Rakouska a severní Itálie.¹⁸² Toto spojení mělo být navázáno pomocí splavnosti řeky Dunaj. Jeho případným propojením s Mohanem a tím i Rýnem by byly spojeny dva velké říční systémy a současně Černé moře se Severním mořem.¹⁸³ Již v roce 1829 byl vypracován reálný projekt a v lednu 1834 proběhla jednání mezi Rakouskem a Bavorskem o jeho realizaci. Spojením dvou významných říčních systémů by Rakousko získalo kontrolu nad jednou z nejdůležitějších obchodních tepen Německého spolku a tím i nátlakový prostředek, který mohl být uplatněn na státy Německého celního spolku. Propagátor tohoto plánu, rakouský zástupce v Konstantinopoli baron Franz von Ottenfels, správně vystihl pozici Rakouska: „*Uskutečnění těchto projektů [propojení Dunaje s Mohanem a Rýnem] by nepochybně vytvořilo nové spojení mezi Německem a Rakouskem založené na reciprocitě jejich zájmů.*“¹⁸⁴ Pozornost vzbudil plán také v Berlíně, protože pruská území v Porýní mohla profitovat z vytvoření přímého vodního spojení s jihovýchodní Evropou. Pruští zástupci jednali v červnu 1836 ve Vídni o sblížení Rakouska s Německým celním spolkem a jejich zájem směřoval především k možnosti využít splavnosti Dunaje. Na to byl z Berlína kladen mimořádný důraz, zvláště poté, co vešel v platnost ruský zákaz transportovat německé zboží přes Rusko do

¹⁷⁸ SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995, s. 34.

¹⁷⁹ SCHROEDER, Paul, *Did the Vienna Settlement Rest on Balance of Power?* In: *The American Historical Review* 97, 3, 1992, s. 702.

¹⁸⁰ MILNE, Andrew, *Metternich*, New York, 1975, s. 125–126.

¹⁸¹ HAHN, s. 38–39.

¹⁸² SKED, *Úpadek a pád*, s. 34.

¹⁸³ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich and The Great Powers*, Plzeň 2012, s. 605.

¹⁸⁴ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Význam Dunaje pro Metternichovo Rakousko*. In: *Slovanský přehled* 97, 2011, 1/2, s. 4.

Asie.¹⁸⁵ Přípravené plány mohly být realizovány. Po technické stránce zbývalo vyřešit pouze několik překážek. Zásadním problémem ale byla skutečnost, že většina území, kde se měl Dunaj splavnit, patřila v té době pod osmanskou nadvládu a bylo nutné získat sultánův souhlas. Deklarovaný negativní postoj k tomuto plánu na sultánově dvoře nebylo lehké změnit. Přestože byla podniknuta celá řada kroků, které měly učinit Dunaj splavným až k Černému moři, jednotlivé úspěchy měly své limity a plán nikdy nedosáhl takového úspěchu, aby byl skutečně atraktivní pro státy Německého celního spolku.¹⁸⁶

Habsburská monarchie nedokázala přes veškeré snahy po celé předbřeznové období zvrátit vývoj v hospodářské oblasti Německého spolku ve svůj prospěch. Rakouští představitelé si až příliš pozdě uvědomili, jak je pro Rakousko škodlivé vytvoření jednotného celního území bez účasti monarchie a již nedokázali převzít iniciativu, aby se hospodářská politika Německa vyvíjela jiným směrem. V Německém spolku se zcela přesunulo hospodářské těžiště na stranu Pruska, což znamenalo pro Rakousko prohru v situaci, kdy se zájmy spolkových států stále více orientovaly na ekonomické záležitosti. Pokusy ovlivnit fungování Německého celního spolku či k němu přistoupit byly marné až do vypuknutí revoluce v roce 1848.

¹⁸⁵ ŠEDIVÝ, *Význam Dunaje*, s. 5.

¹⁸⁶ SKED, *Úpadek a pád*, s. 34; ŠEDIVÝ, *Význam Dunaje*, s. 14–15.

7 RAKOUSKO V NĚMECKÉM SPOLKU VE 30. A 40. LETECH

Ve třicátých letech byla rakouská pozice a politika v Německu ohrožena řadou evropských událostí. Červencová revoluce ve Francii vyvolávala obavy v konzervativním táboře. Rusko uvažovalo o přímé vojenské intervenci, ovšem především Velká Británie a projevila značnou nevoli s vojenským zásahem. Mezi Rakouskem a Ruskem proběhlo jednání v Karlových Varech v srpnu 1830, ze kterého vyplynulo, že nebude nutné učinit vojenský zásah do vnitřních francouzských záležitostí v případě, že nová vláda nebude podporovat šíření revoluce v jiných zemích.¹⁸⁷ Ke vzniku nové protifrancouzské koalice nedošlo a Francie Ludvíka Filipa se zařadila do evropského systému mocenské rovnováhy. Červencová monarchie ovšem pomohla narušit konzervativní hráz proti liberalismu. V srpnu 1830 vypukla revoluce v Belgii následovaná povstáním Poláků v listopadu 1830. Spolu s Ruskem bylo postiženo i Rakousko a Prusko, protože tyto země měly rovněž své polské podané.¹⁸⁸ Listopadové povstání bylo nakonec potlačeno, země přišla o svoji autonomii a stala se ruskou provincií. Povstaleckou vlnou byla zasažena také Itálie, především Papežský stát, kde propukly vzpoury v únoru roku 1831.¹⁸⁹

7.1 Vliv francouzské červencové revoluce v Německu

Revoluční dění počátku 30. let ovlivnilo i politické poměry v Německém spolku. V Německu opět sílil liberalismus i nacionalismus, objevovaly se pochyby, zda jsou Metternichovy represivní zákony, autoritativní forma vlády a prezidiální rakouská moc vhodná pro Německý spolek. Metternich musel opět čelit požadavkům, které se mu podařilo v roce 1820 utiřit, nedokázal ovšem zcela potlačit tajné spolky a konání koordinovaných akcí německých nacionalistů a liberálů.¹⁹⁰ Německé národní hnutí prošlo značným vývojem, zásadní rozdíl oproti roku 1815 nebyl v tom, že němečtí nacionalisté žádali jednotné Německo založené na národním principu, ve kterém by byla zřízena jediná výkonná vláda a národní parlament, ale nově tyto požadavky zastávalo velké množství Němců. Patrná změna byla také ve vztahu k Francii, ta se již nejevila jako nepřítel, nýbrž se o ní hovořilo jako o vzoru, který je třeba napodobit.¹⁹¹ Liberálové s obdivem sledovali vývoj ve Francii, ovšem uvědomovali si, že situace v Německu je odlišná, protože zde stále převládalo silné konzervativní myšlení. Proces

¹⁸⁷ BILLINGER, *Metternich*, s. 51–52.

¹⁸⁸ FAHRMEIR, s. 214–215.

¹⁸⁹ BOTZENHART, s. 109; GEISS, Imanuel, *Die Deutsche Frage 1806–1990*, Mannheim, Wien, 1992, s. 36.

¹⁹⁰ VEBER, Václav a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2007, s. 386–387.

¹⁹¹ SCHULZE, Hagen, *Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgründung*, München 1997, s. 78.

liberalizace byl komplikovanější a k politickým změnám v Německu docházelo pomaleji a pouze v některých státech.¹⁹²

První otevřené nepokoje na německém území, ovlivněné francouzskou červencovou revolucí, se odehrály v Brunšvicku, kde panovala značná nespokojenost s počínáním vlády a vévodovou rozchytávaností. Protestující lid vyšel do ulic 6. září 1830, stále více sílily hlasy požadující odstranění brunšvického vévody Karla II. a nahrazení na trůně jeho mladším bratrem Vilémem, kterého podporovalo také Prusko. Ve Frankfurtu nad Mohanem se následně sešel Spolkový sněm, který souhlasil se změnou, rovněž mohla být přepracována ústava v duchu umírněného liberalismu. Pro Metternicha bylo odvolání brunšvického vévody na přání lidu nebezpečný precedens, ovšem žádná protiopatření stejně již nebylo možné přijmout.¹⁹³ O to více vnímal nepokoje v Sasku, kde rovněž utrpěl újmu monarchistický princip. Větší pozornost také vzbuzovalo z důvodu přímého sousedství s habsburskou monarchií. V Ssaském království působila již delší dobu opozice vůči králi a jeho konzervativním ministrům. Liberálně smýšlející občané se v září 1830 chopili iniciativy a požadovali po králi reformy v ústavě či ustanovení liberálně smýšlejícího prince Fridricha Augusta spoluvládcem. Saský král Antonín I. následně nespokojeným podaným vyhověl a v září 1831 byla vydána nová ústava. Podobný scénář se odehrál také v Hessensku, kde byl nakonec kurfiřt Vilém II. donucen k abdikaci ve prospěch svého syna Fridricha Viléma.¹⁹⁴ Rovněž v Hannoveršském království panovala nespokojenost s vládou aristokracie, která zde víceméně zastupovala britského krále Viléma IV. Ten nechal prověřit stížnosti svých poddaných a poté, co byla uznána jejich oprávněnost, provedl v Hannoveršsku liberální reformy.¹⁹⁵

Metternich sice pozorně sledoval nepokoje v zemích Německého spolku, ovšem Rakousko ani Prusko jim nedokázalo účinně zabránit na spolkové úrovni. Jednotliví němečtí panovníci sice nebyli nakloněni omezování vlastní moci, ale zároveň si nepřáli vměšování Rakouska a Pruska do vnitřních záležitostí svých států. Proto byli ochotni jednat s opozicí a cestou ústupků dosáhnout kompromisů. To byl jeden z důvodů, proč nemohly obě největší německé velmoci zvrátit vývoj v některých spolkových státech. Ovšem i tak bylo alespoň dosaženo úspěchu v tom, že nepřipustily jakoukoliv změnu na vlastním území. Pod vlivem sílícího liberalismu uvažoval Metternich v rozčílení

¹⁹² ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 139.

¹⁹³ FAHRMEIR, s. 212.

¹⁹⁴ LUTZ, s. 171–173.

¹⁹⁵ FAHRMEIR, s. 212.

dokonce o rozpuštění Německého spolku.¹⁹⁶ S uklidněním situace si ale uvědomil, že by bylo možné přeci jen využít spolkové orgány a represivní zákony Německého spolku. Jeho zrušením by také vyhověl liberálům, pro které tento nadstátní útvar představoval překážku k prosazení hlubších politických změn na úrovni všech německých států. Rovněž se opět vynořila myšlenka společné německé ústavy, která by omezila moc panovníků tím, že by byla vytvořena při Spolkovém sněmu druhá komora, kam by své zástupce volili přímo poddaní.¹⁹⁷ Tyto radikální reformy zůstávaly pochopitelně stále jen na papíře a ve vedoucích orgánech Německého spolku nebyly nikdy projednávány.

Vlády ve Vídni a v Berlíně byly nejvíce znepokojeny sílícím liberalismem v jihoněmeckých státech, kde byla v důsledku červencové revoluce posílena moc zemských sněmů. V Bádenském velkovévodství a rovněž ve Württemberském království došlo k vlně protestů v létě roku 1832 namířených proti pozastavení liberálního tiskového zákona. Württemberský zemský sněm zjistil, že zpřísněný represivní zákon Německého spolku je v rozporu se zemskou ústavou, a žádal proto jeho zrušení. Zemský sněm byl následně rozpuštěn, což ještě více rozhořčilo liberálně smýšlející občany.¹⁹⁸ V Bavorsku se stala problematickou oblastí Rýnská Falc, která byla nejsilněji zasažena hospodářskými obtížemi, působilo zde rovněž silné liberální hnutí tvořené úřednictvem a vzdělaným měšťanstvem. Jejich cílem se stala ochrana ústavních zákonů před snahou konzervativního tábora o jejich změnu.¹⁹⁹ Metternichův vývoj v Německu sledoval se značným rozhořčením a byl připraven nadále potlačovat liberální hnutí skrze zákony Spolkového sněmu, což bylo v podstatě poslední místo, kde mohlo Rakousko uplatňovat svůj omezený vliv a nátlak na jednotlivé německé panovníky.

7.2 Hambašská slavnost

Opětovným impulzem pro Metternicha k tomu, aby zpřísnil represivní opatření v Německém spolku, byla slavnost v Rýnské Falci na polorozpadlém hradě v Hambachu u Neustadtu, která se uskutečnila 27. května 1837. Demonstrovalo tu třicet tisíc lidí, jejich hesla se nesla ve smyslu požadavku národní jednoty a svobody. Všechny řečníky spojovala myšlenka jednotné německé vlasti, což mělo být dosaženo přeměnou Německého spolku na národní stát. Hambašská slavnost vyvolala podobné zděšení u německých panovníků jako dříve Wartburská slavnost. Pro Metternicha byla tato akce

¹⁹⁶ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 78.

¹⁹⁷ MÜLLER, *Der Deutsche Bund*, s. 14–15.

¹⁹⁸ LUTZ, s. 174.

¹⁹⁹ KOCH, s. 247.

alarmující a podle jeho mínění se mohla odehrát jen proto, že Bavorsko trpělo na svém porýnském území pokrokové ideje a instituce.²⁰⁰ Rovněž Karlovarská usnesení zde nebyla prosazovaná s takovým důrazem. Metternich vnímal Hambašskou slavnost ještě s větším nebezpečím než Sandův čin z roku 1819, hovořil dokonce o státní krizi: „*S lidovými reprezentacemi v moderním smyslu, se svobodou tisku a politických sdružení musí zaniknout každý stát. Zničit nebo zachovat, tak zní nyní otázka, a konzervativci na ni musí jasně odpovědět ofenzívou v sevřených šicích.*“²⁰¹

Také v Berlíně považovali Hambašskou slavnost za revoluci namířenou proti všem státům Německého spolku a souhlasili se spolkovými opatřeními, které ji měly energicky a důsledně zarazit. Rakousko a Prusko reagovaly stejně rychle jako v roce 1819 a dohodly se na společném postupu proti zárodkům revoluce, shodly se na nutnosti uchovat monarchistický princip v Německém spolku. Na přelomu června a července 1832 došlo ke schválení zákonů, které zostřovaly cenzuru, zakazovaly politické spolky, shromažďování a projevy poddaných, ve kterých by byl politický obsah, rovněž byly omezeny pravomoci zemských sněmů. Došlo tak k rozšíření a zostření Karlovarských usnesení.²⁰² Spolkový sněm ve Frankfurtu nad Mohanem akceptoval v šesti artikulích rakousko-pruskou dohodu namířenou proti liberálně smýšlejícím zemím Německého spolku. Rakousko a Prusko bylo rovněž zplnomocněno Spolkovým sněmem zasáhnout proti každému německému panovníkovi, který by chtěl zavádět liberální zákony.²⁰³ Francie a Velká Británie se chystaly proti takovému nařízení postavit, ovšem Metternich předem upozornil jejich představitele, že by se jednalo o vměšování do vnitřních záležitostí spolku. Především britské protesty byly opodstatněné, protože zostřené zákony byly v rozporu s hannoverskou ústavou. Rovněž menší německé státy vnímaly rakouská a pruská nařízení jako ohrožení své státní suverenity.²⁰⁴

7.3 Otevřený odpor vůči Německému spolku

Jednou z největších akcí odpůrců Německého spolku byl útok na dvě stanice městské stráže ve Frankfurtu nad Mohanem, který se odehrál 3. dubna 1833. Na strážnice zaútočilo přibližně padesát povstalců, mezi nimiž byli především členové buršenshaftů. Útok měl být pouze předzvěstí plánu na zmocnění se hlavních velitelství Spolkového

²⁰⁰ BURG, s. 47–48.

²⁰¹ HERRE, s. 284.

²⁰² ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 143.

²⁰³ Šest článků, 28. 6. 1832, Vídeň, SAUTTER, Udo (ed.), *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815, Daten, Fakten, Dokumente*, Band III., Tübingen 2004, s. 17–18.

²⁰⁴ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 79–80.

sněmu. Akce se ovšem nesečkala s větší podporou obyvatel města a byla předem odsouzenou k nezdaru. Útočníci se dali na útěk poté, co proti nim byl nasazen jeden prapor pěchoty.²⁰⁵ Tento revoluční akt postačoval Metternichovi k tomu, aby mohl ještě více zvýšit represe v Německém spolku a posílit tím pozici konzervativního Rakouska. Ve spolupráci s pruským ministrem zahraničí Johannem Peterem Fridrichem Ancillonem vypracoval plán dalšího postupu. Představitelům spolkových států byl zaslán oběžník, který vyzýval k potlačení liberálních a nacionálních tendencí v jednotlivých německých zemích. Rovněž Spolkový sněm přijal opatření proti podobným akcím, byl vytvořen Centrální úřad pro politická vyšetřování se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, který měl prošetřovat činnost liberálně smýšlejících Němců. Německý nacionalismus se ale nepodařilo potlačit, právě naopak, v této době čím dál tím více lidí přijímalo názor o potřebě přeměny spolku v národní stát. Spolkovým orgánům se tyto snahy nedařilo efektivně potlačit, přesto se o to nadále pokoušely.²⁰⁶

Na počátku roku 1834 byla do Vídně svolána ministerská konference, která měla vytvořit účinnou ochranu proti revolucím. Zástupci všech spolkových států se zde zabývali otázkou spolkového zákonodárství, které mělo být zefektivněno tak, aby mohlo být aplikováno proti revolučním tendencím. Metternich zde musel čelit odporu jihoněmeckých států a chystal se posílit federalistický a monarchistický princip v Německém spolku. Za největší problém považoval Metternich možnost přesunutí suverenity německých vládců na sněmy pomocí německých liberálních ústav. Ve Vídni bylo vytvořeno pět komisí, které se zabývaly stavem na univerzitách, tiskem, účinností spolkových dekretů, ústavním principem a otázkou vztahu mezi státní spolkovou legislativou. Výsledkem bylo přijetí šedesáti článků. Jejich obsah spočíval hlavně v omezení pravomocí zemských sněmů, zpřísnění cenzury a dohledu nad univerzitami.²⁰⁷ Konference německých knížat ve Vídni tak potvrdila nadřazenost knížat nad orgány zřízeními německými ústavami. Rovněž byl zřízen Spolkový smírčí soud, který měl rozhodovat o sporech mezi německými vládami a zemskými sněmy.²⁰⁸

Další moment, kdy musel Metternich soupeřit s liberálním hnutím, byla Hannoverská krize. Po nástupu královny Viktorie na anglický trůn v roce 1837 byla

²⁰⁵ HARDTWIG, Wolfgang, *Vormärz. Der monarchische Staat und das Bürgertum*, München 1998, s. 19; ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 144.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 145.

²⁰⁷ DERNDARSKY, Michael, *Habsburg zwischen Preussen und Deutschland. Österreichs politisches und wirtschaftliches Interesse am Deutschen Bund*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*, München 1990, s. 301.

²⁰⁸ PALMER, Alan, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1972, s. 271.

ukončena personální unie mezi Velkou Británií a Hannoverskem, ve kterém nemohla vládnout žena, pokud žil mužský následník.²⁰⁹ Pro vládu v Hannoveru byl vybrán Arnošt August I. Hannoverský, mladší bratr krále Jiřího IV. Nový panovník tohoto severoněmeckého království již 1. listopadu 1837 zrušil liberální ústavu vydanou v roce 1833. Opozici vůči tomuto rozhodnutí nechal potlačit, což zvedlo vlnu nevole v německé veřejnosti. Celá záležitost byla řešena na spolkové úrovni. Hannoverský král měl značnou podporu Rakouska i Pruska, ovšem nakonec musel souhlasit s kompromisním řešením, spočívajícím v přijetí nové liberálnější ústavy.²¹⁰ Intervence obou německých mocností nebyla z pohledu konzervativního tábora zcela úspěšná, ale ani liberálové a demokraté nepovažovali výsledek za své vítězství. Byl to tedy kompromis, který nepotěšil žádnou ze stran. Zásahy konzervativního tábora však definitivně přesvědčily liberály a demokraty o tom, že šance na prohlubování politických a občanských svobod je za dané situace nemožná a transformace Německého spolku v národní stát byla pro ně již zcela nezbytnou. Opoziční kruhy Německého spolku ho již vnímaly zcela zdiskreditovaným.²¹¹

7.4 Rýnská krize

Na jaře 1839 vypukl v Osmanské říši konflikt mezi sultánem Mahmudem II. a egyptským pašou Muhammadem Alím.²¹² Spor Alexandrie a Konstantinopole se stal předmětem zájmů evropských mocností, které přistupovaly rozdílně ke způsobu řešení této blízkovýchodní krize.²¹³ Rakouští představitelé se stavěli za zachování integrity Osmanské říše a pro své plány získali Rusko. To si nepřálo v Cařihradě vidět novou silnější a energičtější dynastii, kterou by mohl vytvořit Muhammad Alí. Francie ovšem nadále vystupovala v jeho prospěch, panovala zde představa, že skrze jeho osobu bude posilovat svůj vliv ve Středozezemním moři. Navíc se ve Francii objevily i emocionální důvody a vzpomínka na vojenské tažení Napoleona Bonaparta do země na Nilu. Dne 15. července 1840 byla v Londýně podepsána dohoda zástupci Rakouska, Pruska, Ruska, Velké Británie a Osmanské říše o diplomatické i vojenské podpoře sultána Abdülmecida I., Mahmudova syna. Muhammad Alí měl získat dědičně Egypt, a pokud

²⁰⁹ KONIGS, s. 168; FAHRMEIR, s. 226.

²¹⁰ HÖBELT, Lothar, 1848. *Österreich und die deutsche Revolution*, Wien 1998, s. 95.

²¹¹ GRUNER, *Der Deutsche Bund*, s. 60–62.

²¹² GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999, s. 125.

²¹³ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Francouzská červencová monarchie v kritickém roce 1840*. In: *Historický obzor* 18, 3/4, 2007, s. 51.

by se včas podvolil, tak doživotně i jižní část Sýrie. V případě odmítnutí se signatářské velmoci zavázaly přinutit egyptského pašu k poslušnosti silou.²¹⁴

Francouzská reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Pozornost v Paříži však byla upřena více k Rýnu než Nilu. Opět se diskutovalo o obnovení přirozené hranice mezi Francií a Německem. Ještě na konci července 1840 začala Francie vyhrožovat válkou, země byla ovlivněna národním cítěním a volání po dobytí zemí na levém břehu Rýna bylo všudypřítomné.²¹⁵ Francouzští představitelé v tomto konfliktu viděli příležitost k přeformulování závěrů Vídeňského kongresu, který připravil zemi o část levorýnské území. Ve Francii se rovněž prosazovalo tvrzení, že Němci budou rádi osvobozeni od tyranie jejich vládců a byly přeceňovány německé sympatie k francouzskému liberalismu.²¹⁶ Po několik měsíců se zdála být válka nevyhnutelnou. Výhrůžky Francie byly zaměřeny především proti Rakousku, jež bylo považováno za slabší a ochotné k ústupkům, kvůli kterým by se de facto mohla rozpadnout koalice signatářů Londýnské konvence. Rovněž bylo vládě ve Vídni pohroženo francouzským vpádem do Itálie. Král Ludvík Filip si sice válku nepřál, ale byl upřímně rozhořčen postojem ostatních velmocí: „*Deset let jsem byl hrází proti revoluci a to za cenu poklesu popularity a duševního klidu, dokonce jsem riskoval vlastní život. Dlužím mi za mír v Evropě, bezpečí svých trůnů a toto je jejich vděčnost! Jsou snad naprosto odhodlaní přimět mě nasadit si červenou čepici?*“²¹⁷ Rakouskému a pruskému vyslanci rovněž řekl: „*Jste nevděční. Ale nemyslete si, že tentokrát budu jednat odděleně bez ohledu na své ministry a svoji zemi. Chcete válkou a budete ji mít, pokud to bude nezbytné.*“²¹⁸ V případě francouzského krále se jednalo spíše o silné výroky, které nemyslel vážně, ve skutečnosti o válce uvažoval až jako o poslední možnosti řešení celého konfliktu. Francouzská vláda v čele se svým ministerským předsedou Thiersem rovněž používala ostrý tón jen proto, aby přiměla čtyři velmoci k nějakému kompromisu.²¹⁹

Obě německé mocnosti, které by jako první musely čelit případnému vojenskému útoku, byly nyní ochotny k jistým ústupkům. Ovšem i tak byli Rakušané vtaženi do přímé vojenské intervence vůči Egyptu. Dne 10. září 1840 se vylodily britské, turecké a rakouské jednotky poblíž Bejrútu, odkud zahájily svůj postup do

²¹⁴ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 51.

²¹⁵ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 149.

²¹⁶ BURG, s. 118.

²¹⁷ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 54.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ KOCH, s. 233.

Egyptany okupované Sýrie.²²⁰ Rakouské síly byly malé a jejich účast na akci měla spíše demonstrativní charakter. Spojenci dosáhli několika vítězství a Muhammad Alí začal považovat válku za ztracenou, svá vojska stáhl zpět do Egypta. Následně přijal britské podmínky, čímž krize na Blízkém východě fakticky skončila, byť formálně byla urovnána až v létě následujícího roku.²²¹

Vojenská intervence spojenců ovšem ještě více přispěla ke zvětšení bojechtivých nálad ve Francii a také v Německu. Ohrožení Rýna sjednotilo v roce 1840 obyvatele všech spolkových států bez ohledu na jejich společenské postavení či politické názory. Německá veřejnost dala najevo, že je ochotna válčit s jakýmkoliv státem v případě napadení, rovněž se opět oživil do jisté míry utišený antagonismus vůči Francii. Z různých nacionálních kruhů zaznívaly dokonce ještě agresivnější hlasy považující válku s Francií za nezbytnost a opětovně se vynořil požadavek anexe Alsaska a Lotrinska.²²² V Německém spolku nebyly patriotické projevy potlačovány, představitelé jednotlivých zemí v nich nespatořovali nic špatného, protože chápali, že jsou primárně namířeny proti vnější hrozbě a nikoliv vůči německým vládám či spolku. Rovněž političtí představitelé ve Vídni a v Berlíně nebránily akcím německých vlastenců a tolerovaly otevřené projevy hovořící o jednotě a svornosti Německa, což by bylo dříve potíráno cenzurou.²²³ Ovšem především Prusko touto tolerancí sledovalo své vlastní zájmy a snahu opět oslabit rakouské rozhodovací pravomoci. Nedůvěra k Francii měla posloužit ke zvýšení pruské prestiže mezi ostatními spolkovými státy i v očích německé veřejnosti. Deklarovaný německý patriotismus a ochota bránit Rýn měly oslabit rakouský vliv ve spolku.²²⁴ Rakousko ale také schvalovalo chování německé veřejnosti během krize a Metternich nespatořoval v tomto patriotismu nic škodlivého. Naopak oceňoval ochotu panovníků i jejich poddaných sjednotit se v obraně Německa proti nepříteli. V únoru 1841, tedy v době, kdy již krize byla fakticky zažehnána, poznamenal: „*Události předchozího roku měly pozitivní dopad na Německo. Před německými zraky vyjevily souseda v pravých barvách, probudily smysl pro německou národnost a ukázaly členům společné vlasti, že její síla v zajištění nezávislosti celku může být nalezena pouze v úzké spolupráci jednotlivých částí. Kéž by byla tato příležitost využita k posílení spolku.*“²²⁵

²²⁰ MAY, s. 94.

²²¹ ŠEDIVÝ, *Metternich a Turecko*. In: Historický obzor 15, 9/10, 2004, s. 205.

²²² GRUNER, Wolf, *Deutschland mitten in Eruopa*, Hamburg 1992, s. 248.

²²³ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 159.

²²⁴ KOCH, s. 233–234.

²²⁵ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 159.

Situace v Evropě se začala postupně uklidňovat, porážka Muhammada Alího přivedla Francii do bezvýchodné situace. Král Ludvík Filip proto dále odmítl na oko podporovat válečné úsilí a Thiers následně rezignoval na svoji funkci. Nově vytvořený francouzský kabinet sice okamžitě nepřerušil válečné přípravy, ale bylo zjevné, že pouze touží vyjít z krize se ctí a zachovat mír. Krize byla definitivně zažehnána 13. července 1841 podpisem druhé Londýnské konvence o Úžinách. Mezi signatáři tentokrát nechyběla ani Francie.²²⁶

7.5 Rakousko v Německém spolku ve 40. letech

Rýnská krize sehrála významnou roli při formování německého nacionalismu a ještě více ho posílala. Pro politický vývoj v Německu znamenala především zmírnění represe v některých spolkových státech. Panovníci, kteří se obávali války, potřebovali zachovat poslušnost svých poddaných a byli nově velkorysejší k projevům nacionalismu, tento postoj zůstal do jisté míry zachován i po skončení krize.²²⁷ Ve 40. letech se začaly postupně množit útoky proti Metternichovi a Rakousku ze strany liberálně a demokraticky smýšlejícího německé ho měšťanstva. Střední třída se zaměřila na konkrétní a reálné cíle, které se nijak neslučovaly s rakouským neakceptováním nacionálních nálad v Německém spolku. Především na jihu Německa se opět formuloval demokratický radikalismus požadující vytvoření demokratické republiky. Například v srpnu 1847 se konalo shromáždění v Offenburgu, kde byl předložen měšťany návrh na reformu Německého spolku, jehož realizace by vedla k vytvoření německé republiky, což se dalo považovat za výzvu k revoluci. O něco umírněnější bylo setkání představitelů německých liberálů v Heppenheimu v říjnu 1847, zde byl předložen návrh na spolkovou reformu, jež počítala se spoluprací monarchů a zemských vlád. Německý spolek měl být transformován v národní spolkový stát s jednotnou ústavou, parlamentem a centrální vládou.²²⁸ Rakouská vedoucí pozice měla v tomto plánu skončit, což Metternich nemohl připustit. Nadále se snažil mařit realizace těchto požadavků a uklidňovat vypjatou situaci v Německu., ovšem nedokázal již německému národnímu hnutí čelit tak úspěšně jako v uplynulých letech.²²⁹

V létě 1845 vypukly nepokoje v Lipsku, kde došlo k ozbrojeným střetům se saskou armádou. Řešení záležitosti se ujal pruský král Fridrich Vilém IV., který chtěl

²²⁶ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 56.

²²⁷ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 163.

²²⁸ Heppenheimský program, 10. 10. 1847, SAUTTER, Udo (ed.), *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815, Daten, Fakten, Dokumente III. Historische Quellen, Tübingen 2004*, s. 26–27; ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 173.

²²⁹ BIBL, s. 144.

domluvit společný postup Spolkového sněmu. Opět hodlal zachovat klid ve spolku ve spolupráci s rakouským kancléřem.²³⁰ Šíření německého nacionalismu však již nebylo možné zastavit represivními opatřeními. Ten byl navíc posilován otázkou Šlesvicka a Holštýnska. Tato vévodství byla spojena personální unií s Dánskem a obývána jak Dány, tak Němci, přičemž do Německého spolku náleženou pouze Holštýnsko. V březnu 1846 vyslovil dánský král Kristián VIII. přání zahrnout Šlesvicko přímo do dánského státu, což německé vlády ani jejich poddaní nechtěli připustit. V Německu se tak objevil požadavek připojení celého vévodství k Německému spolku. Rakousko si ovšem nepřálo posílení pruské moci kvůli jeho silnému vlivu ve Šlesvicku a Metternich celou záležitost odkládal až do roku 1848, kdy vypukl otevřený konflikt mezi dánským králem a Německým spolkem.²³¹

Rakousko muselo rovněž čelit obnovené snaze Pruska zavést liberální reformy. V roce 1846 nechal Fridrich Vilém IV. vypracovat zákon k omezení cenzury v celém spolku. Metternich se tomu snažil jednoznačně zabránit, vynaložil značné úsilí, aby zachránil co nejvíce z tiskového zákona z roku 1819, který ale již Prusko téměř vůbec nedodržovalo v původní podobě a rakouské apely nedopadaly na úrodnou půdu ani v Prusku ani v dalších zemích Německého spolku.²³² Úspěchy mohl Metternich stále ještě slavit v otázce vydávání liberálních ústav. Fridrich Vilém IV. se považoval především za panovníka z Boží vůle a svému lidu i nadále odmítal dopřát liberální ústavu.²³³ Pruský král ovšem v únoru 1847 svolal zástupce zemských sněmů do Berlína, kde jim předložil žádost týkající se schválení státní půjčky. Již předem avizoval, že si nepřejde v Prusku žádné liberální změny: „*Nikdy nepřipustím podepsání dokumentu, který by omezil mou moc mezi Bohem na nebi a touto zemí... který by nám vládl svými paragrafy a nahradil starobylou a posvátnou loajalitu.*“²³⁴ Rovněž jasně připomenul, že tento sněm není žádným zákonodárným parlamentem a byl svolán za účelem schválení nových daní. Královská moc však již nedokázala zabránit tomu, aby se na něm rozpoutal první velký parlamentní boj mezi absolutismem koruny a stavy celého Pruska. I přes odročení sněmu vyšlo najevo, že skutečné ústavní změny jsou nevyhnutelné a bylo jen otázkou času, jakým způsobem budou uskutečněny²³⁵

²³⁰ SCHNEIDER, Franz, *Pressefreiheit und politische Öffentlichkeit. Studien zur politischen Geschichte Deutschlands bis 1848*, Neuwied, Berlin 1966, s. 266–267.

²³¹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013, s. 163.

²³² BARCLAY, David E., *Frederick William IV and the Prussian Monarchy, 1840–61*, Oxford 1995, s. 6–7.

²³³ HAFFNER, s. 222.

²³⁴ MAY, s. 77.

²³⁵ CLARK, s. 387.

Ve druhé polovině 40. let se rovněž začala projevovat hospodářská a společenská krize. Nevyřešené otázky ústavy a národní jednoty neustále snižovaly význam rakouského předsednictví v Německém spolku. Pevnější sepjetí německých států se začalo jevit jako jediná cesta k překonání vyvstalých problémů. Metternich nabádal ke klidu a zůstával věrný svému cíli: zabránit pruské rozpínavosti, zachovat konzervativní a federativní princip v Německém spolku. Změny typu přeměny Spolkového sněmu v národní shromáždění pro něj byly nepřijatelné. Nastavený systém z roku 1815 pro Metternicha stále představoval nejlepší variantu pro Německo. Rakousko kalkulovalo s tím, že pokud by se ještě více zvětšila role Pruska ve spolku, mohlo by dojít k jeho centralizaci a zesílení pod jeho patronací. Apeloval na Rusko a především na Francii, aby tento vývoj nepodporovaly, protože obě mocnosti měly mít zájem na tom, aby Německo nezískalo moc k provádění agresivní politiky vůči svým sousedům.²³⁶

V březnu 1848 ovšem vypukla v celé Evropě revoluční vlna, která se dotkla i Německého spolku. Motivace jejích účastníků byly různé, ale to, co je ve spolku spojovalo, bylo volání po svobodě a národní jednotě. Následně došlo k zrušení Karlovarských dekretů a v květnu 1848 začalo zasedat německé Národní shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Jednalo se zde o budoucí podobě německého státu.²³⁷

²³⁶ KRAEHE, Enno, *Austria and the Problem of Reform in the German Confederation 1851–1863*. In: *The American Historical Review* 56, 2, 1951, s. 276.

²³⁷ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 174.

8 ZÁVĚR

Rakousko v Německém spolku působilo jako garant evropského míru a pořádku. Jeho vůdčí osobnost kníže Metternich se snažil zachovat stabilitu a mírové uspořádání vytvořené v roce 1815. Pro rakouské Habsburky představovalo Německo již po staletí významnou sféru jejich vlivu. Po porážce Napoleona byla Rakousku dána důvěra jak ostatními evropskými mocnostmi, tak německými státy, aby se ujalo dohledu nad nově vytvořeným nadstátní útvarem, Německým spolkem. V tomto však bylo značně limitováno požadavky německých států, které se neohodlaly vzdát své nově nabyté suverenity získané v Napoleonem vytvořeném Rýnském spolku. Rakousku se podařilo na Vídeňském kongresu zabránit vzniku jednotného národního státu se silnými ústředními institucemi. Kvůli obhajobě svého konzervativního a monarchistického principu v Rakousku i Německém spolku se stal Metternich úhlavním nepřítelem národního, liberálního a demokratického hnutí první poloviny 19. století.

Metternich nechtěl připustit sjednocení Německa na nacionálním principu a potlačoval všechny pokusy o vypuknutí revoluce ještě v jejím zárodku. Tento postoj, plně schvalovaný oběma rakouskými císaři, tak značně ovlivňoval vnímání Rakouska v Německém spolku ostatními státy i jejich obyvateli. Vyhovující pro Rakousko bylo Německo nesjednocené na nacionálním principu, protože ve svém důsledku by takový stát mohl způsobit rozpad habsburské monarchie. Vznikem sjednoceného Německa by Rakousko bylo připraveno o jeho po staletí budovanou pozici ve střední Evropě. Rovněž sjednocení Německa bez rakouské účasti považoval Metternich za nemyslitelné. Předpokládal, že Němci žijící v Rakousku by mohli pociťovat touhu připojit se k novému státnímu útvaru, čímž by byly povzbuzeny nacionální tendence také u ostatních národů monarchie.²³⁸ Nutno dodat, že v roce 1815 byl nacionalismus pouze okrajovou záležitostí a němečtí panovníci se nechtěli vzdát své suverenity. Nacionalismus a liberalismus ovšem po roce 1815 v Německu neustále sílil.

Rakousko rovněž muselo v Německém spolku čelit pruské snaze o posílení vlastní moci v severním Německu. Společně byly tyto státy ochotny postupovat a jednat pouze v případě potlačování liberálních a nacionálních tendencí. Rakouské předsednictví v Německém spolku bylo s těmito proudy konfrontováno již od roku 1815. S vlivem Rakouska v Německém spolku byl nedílně spojen Metternichův postoj a názory. Pro něj byly nacionalismus a liberalismus téměř revolučním hnutím. Proto bojoval jak proti německým nacionalistům, usilující o přebudování Německého spolku

²³⁸ SKED, Alan, *Metternich and Austria. An Evaluation*, Basingstoke, New York, 2008, s. 64

v národním duchu, tak proti liberálům, kteří požadovali zavedení liberálních zákonů v Německu a zvětšení podílu na moci pro střední vrstvy. Rakousko nechtělo nikdy připustit možnost existence spolkové liberální ústavy či vytvoření lidem voleného spolkového parlamentu. Především starší historiografie, která vnímala Německý spolek jako negativní vývojovou etapu německých dějin, se opírala o tvrzení, že téměř po celou dobu předbřeznovou neexistovalo v Německu žádné nebezpečí vzpoury ani spiknutí, pouze Metternichem vymyšlená propojená síť revolucionářů. Toto své přesvědčení měl využívat k potlačování svobody a zavádění represí. Rakousko opravdu vystupovalo od roku 1815 proti nacionálním a liberálním tendencím. Činnost rakouských politiků však nelze srovnávat s totalitními režimy 20. století. Svůj vliv Rakousko uplatňovalo především ve Spolkovém sněmu, kde prosazovalo relativně mírná, ale efektivní spolková opatření, spočívající v zavádění cenzury a přijímání represivních zákonů. Tím byla posilována role policie, zřizovány nové spolkové úřady a orgány hlídající politické projevy obyvatel spolku. Je možné říci, že Metternich využíval strach z revoluce k tomu, aby v Německu zvyšoval rakouskou moc, tento názor zastává například historik Henry Kissinger. Metternichova politika byla v zájmu všech německých knížat, protože ukončení monarchistické moci by zapříčinilo chaos v Německu, jak dodává historik Robert Billinger.

Postoj Rakouska k německému nacionalismu a zejména k jeho radikálním projevům vedl téměř vždy k zpřísnění represí a snaze potlačit revoluční tendence ještě v samém zárodku. Nelze opomenout fakt, že uplatňovaný negativní postoj vlády ve Vídni k nacionalismu a liberalismu byl možný pouze v souhře s Pruskem, což bylo potvrzeno při vyjednávání v Teplicích, Karlových Varech či ministerské konferenci všech spolkových států ve Vídni.

V současné době, kdy je možné hodnotit Německý spolek se značným odstupem, nelze vnímat jeho poslání v době předbřeznové pouze negativně. Díky spolkovému uspořádání střední Evropy jednotlivé státy získaly příležitost k vlastnímu rozvoji. Rakousko sice mělo ve spolku nezanedbatelný vliv, přesto ho nikdy zcela neovládlo. Zároveň poskytovalo menším německým státům záruku jejich suverenity. Fungování Německého spolku se přestává v novém světle jevit jen jako reakční koncepce německého prostoru a naopak je očividné, že lidé, kteří stáli u jeho vzniku, předvíдали nebezpečí, které později provázelo vznik německého národního státu. To, že vládnoucí elity nedokázaly jít více s dobou v otázce politické liberalizace, však nakonec výrazným způsobem poškodilo Německý spolek v očích veřejnosti a vytvořilo silné

hnutí za jeho výraznou proměnu či úplnou destrukci. Němečtí nacionalisté a liberálové postupně shledávali, že Rakousko a Metternichova politika jsou největšími překážkami pro splnění jejich požadavků v Německém spolku. Rakousko muselo svým faktickým odcizením Německu zaplatit za prosazování monarchistických, federalistických a konzervativních principů.

Kromě zavádění represivních opatření proti nacionalistům a liberálům svou pozici Rakousko v Německém spolku také upevňovalo ve vojenských záležitostech. Obrana Německa spočívala v existenci samostatných armád jednotlivých spolkových států. Vládě ve Vídni vyhovovala tato forma, kdy pouze v případě útoku na území Německého spolku spolkové státy poskytovaly vojenské síly. S tímto stavem nesouhlasilo především Prusko, které si od roku 1815 přálo vytvořit jednotnou německou armádu pod svým vedením. Pruské projekty na společnou obranu Německa se pravidelně objevovaly vždy při vypuknutí celoevropských krizí, ať již v roce 1830 či při Rýnské krizi o deset let později. Ovšem menší německé státy nikdy netoužily po sloučení svých vojenských složek do jednoho celku a není bez zajímavosti, že se tak nestalo ani po vzniku Německého císařství v roce 1871. Rovněž ostatní mocnosti si nepřály vytvoření silné německé armády, kterou vnímaly jako přílišné nebezpečí pro evropský mír. Rakousku se tak po celou dobu předbřeznovou dařilo potlačovat tyto pruské tendence a udržet si rozhodující slovo ve vojenské oblasti.

Pokud se Rakousku podařilo celkem úspěšně potlačovat jednotlivé projevy nacionalismu a liberalismu pomocí spolkových zákonů a udržovat si vliv ve vojenských záležitostech Německého spolku, pak porážku zaznamenalo v hospodářské oblasti. Své soupeření s Pruskem prohrálo po zformování Německého celního spolku v roce 1834. Přes neutuchající snahy a návrhy na připojení se k vytvořenému celnímu spolku, se mu nedařilo skutečně převzít pruské pozice. Rakouská ekonomika nebyla v době předbřeznové natolik atraktivní a tak dynamicky se rozvíjející, aby státy třetího Německa projevíly snahu s ní spolupracovat a zrušit celní zábrany na svých hranicích s Rakouskem. Prusko, které dokázalo v ekonomické oblasti excelovat, tak zcela vytlačilo Rakousko a jistým způsobem prvně sjednotilo německý prostor pod kocavým dohledem.

Ve 30. a 40. letech Rakousko v Německém spolku čelilo vnitřním i mezinárodním problémům. Protržení hráze konzervativní opozice zapříčinila francouzská červencová revoluce. Evropa byla ovlivněna touto revoluční vlnou a její ohlasy se projevíly také v německém prostoru. Opět se oživil organizovaný

nacionalismus, na Hambašské slavnosti byly zopakovány a zradikalizovány požadavky řečené již na hradě Wartburg v roce 1817. Následoval pokus o převrat ve Frankfurtu nad Mohanem z jara 1833, Metternich využil této události k tomu, aby zabránil rozvinutí opozičních hnutí své politiky a prosadil na spolkové úrovni zákony proti nacionalistům a liberálům. Německé státy, které pociťovaly obavu z revolučních tendencí ve svých zemích, opět umožnily přijetí represivních opatření. Nacionalismus byl znovu utlumen až do 40. let, kdy začal opět sílit v důsledku Rýnské krize. Pro Metternicha byly v období krize mírné nacionalistické projevy přijatelné, protože se opíraly o evropský mír a požadovaly ochranu Německa proti vnějšimu nepříteli.

Metternichův vliv ve druhé polovině 40. let slábnul, přesto se mu dařilo čelit požadavkům jednoty a svobody. Dokázal ovlivňovat dění v Německém spolku až do roku 1848, kdy se z německého nacionalismu a liberalismu stalo masové hnutí, které se vymklo kontrole. V důsledku byly rakouské kroky v Německém spolku provázeny postupným odcizováním Rakouska německému prostředí. Nepřistoupení Rakouska k Německému celnímu spolku, potírání nacionalismu a zavádění represivních zákonů přispěly k vypuknutí revoluce v roce 1848. Revoluční vlna v březnu 1848 ukončila jednu z poslední klidných dob v německých dějinách.

9 POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

9.1 Nevydané prameny

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viedeň

Allgemeine Urkundenreihe 1800–1899, Schlussakten des Wiener Kongresses: 6.

Allgemein 1833–1847, Deutscher Zollverein 1833–1845: 41.

Diplomatische Korrespondenzen 1590–1860, Preussen, Hofkorespondenz 1794–1848: 2.

9.2 Vydané prameny

METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von (ed.), *Politische Aktenstücke des Deutschen Fürstenbundes unter der Leitung des Fürsten*, Leipzig 1848.

MÜLLER, Klaus (ed.), *Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses 1814/1815*, Darmstadt 1986.

RECLAM, Philipp (ed.), *Quellen, Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Vom Deutschen Bund zum Kaiserreich 1815–1871*, Band VII., Stuttgart 2003.

SAUTTER, Udo (ed.), *Historische Quellen. Deutsche Geschichte seit 1815. Daten, Fakten, Dokumente*, Band III., Tübingen 2004.

WALKER, Mack (ed.), *Metternich's Europe*, London, Melbourne 1968.

9.3 Literatura

ANGELOW, Jürgen, *Der Deutsche Bund*, Darmstadt 2003.

BARCLAY, David E., *Frederick William IV and the Prussian Monarchy, 1840–61*, Oxford 1995.

BIBL, Viktor, *Metternich der Dämon Österreichs*, Leipzig 1936.

BILLINGER, Robert, *Metternich and the German Question. States' Right and Federal Duties 1820–1834*, Newark 1991.

BILLINGER, Robert, *They Sing the Best Songs Badly. Metternich, Frederick William IV. and the German Confederation during the War Scare of 1840–41*. In: RUMPLER,

Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866*, München 1990, s. 94–113.

BOTZENHART, Manfred, *Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789–1847*, Frankfurt am Main 1989.

BREULLY, John, *Nation and Nationalism in Modern German History*. In: *The Historical Journal* 33, 1990, 3, s. 659–675.

BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers. 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990.

BURG, Peter, *Der Wiener Kongress. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984.

CRAIG, Gordon, *Europe since 1815*, New York 1963.

CLARK, Christopher, *Prusko. Vzestup a pád železného království*, Praha 2008.

DANN, Otto, *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770–1990*, München 1996.

DERNDARSKY, Michael, *Habsburg zwischen Preussen und Deutschland. Österreichs politisches und wirtschaftliches Interesse am Deutschen Bund*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*, München 1990.

DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die Deutsche Frage und das Europäische Staatensystem 1815–1871*, München 2010.

ECHTERNKAMP, Jörg, *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus 1770–1840*, Frankfurt am Main 1998.

FAHRMEIR, Andreas, *Revolution und Reformen 1789–1850*, München 2010.

FEHRENBACH, Elisabeth, *Verfassungs Staat und Nationalbildungs 1815–1871*, München 2007.

GEBHARDT, Bruno a kol., *Handbuch der deutschen Geschichte. Reformen, Restauration und Revolution 1806–1848/49*, Stuttgart 2010.

GEISS, Imanuel, *Die Deutsche Frage 1806–1990*, Mannheim, Wien, 1992.

GREEN, Abigail, *The Federal Alternative? A New View of Modern German History*. In: *The Historical Journal* 46, 1, 2003, s. 187–202.

GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.

GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1776–1866. Vom Beginn des modernen Verfassungsstaats bis zur Auflösung des Deutschen Bundes*, Frankfurt am Main 1988.

GRUNER, Wolf, *Der Deutsche Bund 1815–1866*, München 2012.

GRUNER, *Der Deutsche Bund und die europäische Friedensordnung*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*, München 1990, s. 235–263.

GRUNER, Wolf D., *Deutschland mitten in Eruopa*, Hamburg 1992.

JAMES, Harold, *Deutsche Identität 1770–1990*, Frankfurt am Main 1991.

HAFFNER, Sebastian, *Preussen ohne Legende*, Berlin 1998.

HAHN, Hans Werner, *Geschichte des Deutschen Zollverein*, Göttingen 1984.

HÁLEK, Jan, *Otázka reformy Německého spolku 1859–1863*. In: *Historický obzor* 11, 2000, s. 155–162.

HÁLEK, Jan, *Německý spolek a Krymská válka*. In: *Historický obzor* 18, 8/9, 2007, s. 210–217.

HARDTWIG, Wolfgang, *Vormärz. Der monarchische Staat und das Bürgertum*, München 1998.

HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996.

HÖBELT, Lothar, *1848 Österreich und die deutsche Rervolution*, Wien 1998.

KARELL, Viktor, *Der Karlsbader Kongreß im Jahre 1819*, Karlsbad 1937.

KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999.

KISSINGER, Henry, *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822*, Praha 2009.

KOCH, Reiner, *Deutsche Geschichte 1815–1848. Restauration oder Vormärz*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1985.

KONIGS, Philip, *The Hanoverian Kings and Their Homeland*, Brighton 1993.

KRAEHE, Enno, *Metternich. Friend or Foe of Napoleon?* In: GOCH, Brison (ed.), *Interpreting European History*, Homerwood 1967.

KRAEHE, Enno E., *Austria and the Problem of Reform in the German Confederation 1851–1863*. In: *The American Historical Review* 56, 2, 1951, s. 276–294.

LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*, München 1998.

MAY, Arthur James, *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967.

MURRAY, Scott, *Liberal Diplomacy and German Unification. The Early Career of Robert Morier*. Westport 2000.

MILNE, Andrew, *Metternich*, New York, 1975.

MÜLLER, Helmut a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1999.

NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800–1866*, München 1998.

PALMER, Alan, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1972.

RIEBEN, Hans, *Prinzipiengrundlage und Diplomatie in Metternichs Europapolitik 1815–1848*, Bern 1942.

SCHELE, Karel a kol., *Stát a právo v době Metternichově*, Ostrava 2009.

SCHIEDER, Theodor, *Vom Deutschen Bund zum Deutschen Reich 1815–1871*, München 1975.

SCHNEIDER, Franz, *Pressefreiheit und politische Öffentlichkeit. Studien zur politischen Geschichte Deutschlands bis 1848*, Neuwied, Berlin 1966.

SCHOEPS, Hans Joachim a kol., *Dějiny Pruska*, Praha 2004.

SCHROEDER, Paul, *Austria and Prussia, 1813–1848. Pause in the Rivalry or Shift in the Paradigm?* In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation?* Stuttgart 1998, s. 87–104.

SCHROEDER, Paul, *Did the Vienna Settlement Rest on Balance of Power?* In: *The American Historical Review* 97, 3, 1992, s. 683–706.

SCHROEDER, Paul, *The 19th-Century International System. Changes in the Structure.* In: *World Politics* 39, 1986, 1, s. 1–26.

SCHULZE, Hagen, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003.

SCHULZE, Hagen, *Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgründung*, München 1997.

SKED, Alan, *Metternich and Austria. An Evaluation*, Basingstoke, New York, 2008.

SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.

SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 11/12, s. 242–249.

ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich and The Great Powers*, Plzeň 2012.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Význam Dunaje pro Metternichovo Rakousko*. In: *Slovanský přehled* 97, 2011, 1/2, s. 1–15.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Francouzská červencová monarchie v kritickém roce 1840*. In: *Historický obzor* 18, 3/4, 2007, s. 50–56.

ŠEDIVÝ, *Metternich a Turecko*. In: *Historický obzor* 15, 9/10, 2004, s. 194–205.

ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy. V letech 1812–1870*, Svazek I., Praha 1922.

TARABA, Luboš, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 2002.

TAYLOR, Alan John Percivale, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998.

URVÁLEK, Aleš a kol., *Dějiny německého a rakouského konzervativního myšlení*, Olomouc 2009.

VEBER, Václav a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2007.

VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995.

VOJÁČEK, Ladislav, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa 1834–1870*. In: *Historický obzor* 6, 1998, 8, s. 111–119.

WILLIAMSON, George S., *What Killed August von Kotzebue? The Temptation of Virtue and The Political Theology of German Nationalism. 1789–1819*. In: *The Journal of Modern History* 72, 2000, 4, s. 890–943.

10 RESUMÉ

The aim of this Master's thesis is to analyze the impact which had Austria in the German Confederation in the years 1815–1848. The thesis simultaneously strives to revise the perception of the German Confederation as a negative phase in the course of German history. As assessed by German nationalists, especially after 1871, the Austria's role was only as a barrier that delayed the birth of German national state for several decades. Thus, Austria might be perceived negatively, if the individual factors and context of the time, which played a key role in the shaping of Europe in post-Napoleonic era, were not taken into account. Simultaneously, the thesis outlines the international role of the German Confederation as an important buttress of the order of the Vienna Congress. The thesis is thematically divided into six chapters dealing with different economic, military or political aspects of the Austrian impact in the German Confederation. For better orientation, this Master's thesis takes into account the chronological sequence. Emphasis is put on significant events which were greatly influenced by Metternich's interventions and in turn had impact on the position of Austria in the Confederation.

Germany at the beginning of the 19th century was a conglomerate of differently sized states and free cities, united in a supranational complex of territories the Holy Roman Empire. At the time Austria had been the main arbiter in the Middle Europe for centuries. After the defeat of Napoleon, Austria was relied upon by the other European powers and some of the German states to assume power over the newly established state territory. However, Austria was significantly limited in this acquired authority by the requirements of other German states. These German states enjoyed a new found sovereignty gained from the Rhine Confederation and at this moment they did not want to give it up, not even after 1815. The German Confederation was created by an act of the Congress of Vienna on 8 June 1815. The Austrian Empire and the Kingdom of Prussia were the largest and by far the most powerful members of the Confederation. Austrian politics also had to constantly face the Prussian effort trying to replace their positions. It was mainly Metternich who decided about the routing of Austrian politics in the German Confederation in the pre-March period. Nationalism and liberalism represented almost revolutionary movement to him. Therefore Metternich fought against the German nationalists who sought to remodel the German Confederation in the national spirit and also against liberals, who demanded the introduction of liberal

laws in Germany and assignment of the liberal rights to the middle class. Therefore, Austria exercised its influence mainly in the Federal Convention, where it introduced mild laws, which were nevertheless effective against the liberal and nationalist movement. In case of the German Confederation repressive laws and censorship were introduced and accepted.

Austria also strengthened its position in the military affairs of the German Confederation. Defense of Germany laid in the existence of separate armies of the federal states. This was convenient for the government in Vienna. German states had to provide military forces only in the case of an attack on the territory of the German Confederation. With this disagreed mainly Prussia, which had wished to create a unified German army under the leadership of Berlin since 1815. Prussian projects for the collective defense of Germany appeared regularly, always at the outbreak of European crisis, whether it was the year 1830 or the Rhine Crisis ten years later. However, the smaller German states never wished to unify their military forces into one unit.

Austria sustained a blow, when it came second in its competition with Prussia in the economic field after the formation of the German Customs Union in 1834. Though Austria tried to join this Union with its own economic projects, it had failed to assume the leading position held by Prussia. In the 1830s and 1840s Austria was faced with internal and international problems in the German Confederation. Nationalist and liberalist movements in Germany grew stronger and the French July Revolution served as the catalyst for opposition against Metternich's conservatism. However, Metternich was able to prevent the opposition movement policy. German States were concerned with the revolutionary tendencies in their countries and this fact allowed again the adoption of repressive measures. Nationalism then had been suppressed until the 1840s, when it began to grow again as a result of the Rhine Crisis. The nationalist expressions were acceptable for Metternich as long as they were based on the notion of European peace and they sought protection for Germany against an external enemy. In the second half of the 1840s Metternich's influence weakened. German nationalism became a mass movement. Austria's actions in the German Confederation brought a gradual alienation of Austria to the German environment in their train. Yet, even after 1848, Austria remained part of the German Confederation.